

Adatok az 1848-as forradalom és szabadságharc történetéhez Veszprém megyében

I. A FORRADALMI HELYZET ÉRLELŐDÉSE

Az a forradalmi hullám, amely 1848 tavaszán végigviharzott Európán, Magyarországon is elementáris erővel tört fel. E tényben megmutatkozik egyrészt az, hogy a magyarországi haladó erők képesek voltak a sok tekintetben fejlettebb nyugat-európai népekkel egyidőben bekapcsolódni a polgári, emberi jogokért folyó harcba; másrészt nálunk is megtaláljuk azokat a gazdasági, társadalmi, politikai ellentéteket, amelyek megérlelték a forradalmi helyzetet.

Bár Veszprém megye az ország egészéhez viszonyítva nem a legmostohább részek közé tartozott, gazdasági helyzete eleven példája a tarthatatlan feudális viszonyoknak. Világosan kitűnik ez a birtokmegoszlásra és népességre vonatkozó adatokból. Az 1842-es összeírás szerint a megye használható földje 787 159 hold.

ebből szántóföld	286 930 hold
rét	48 612 hold
szőlő	31 510 hold
kert	7 138 hold
erdő	309 215 hold
legelő	103 754 hold ²

Fényes Elek 1840-i statisztikája szerint Veszprém megyében a jobbágytelkek száma 3179; a földdel bíró jobbágyok száma 6540. Átlagosan számítva egy-egy jobbágygazdaságra fél teleknél alig több jut.

Országosan a földművelő lakosság 40%-a bírt ekkor jobbágytelkekkel és 60% volt zsellér. Megyénkben még ennél is rosszabb az arány: a zsellérgazdaságok száma (házas és házatlan lakó) 22 372; vagyis kb. 66%. Ez az arány különösen szembetűnő, ha összehasonlítjuk pl. Zala megye akkori helyzetével, ahol 7862 telekre 16 959 jobbágygazdaság jutott, mellettük a zsellérek száma 20 513. Zalában több volt a jobbágyokkal gazdálkodó közép- és kisbirtokos nemes, Veszprémben túlsúlyban voltak a nagybirtokok, egyre terjeszkedő majorsági gazdálkodással.

A jobbágyok és zsellérek számát csak családi gazdaságonként adja meg a statisztika; a kézművesek száma egyénenként 5148, a kereskedőké 296. Szavazó nemes 6805, a nemesség összesen 27 220 lélek, ami a megye 206 026 főnyi népességéhez elég számos. Hasonlítással: ugyanakkor Vas megye jóval nagyobb lélekszámából: 298 772 -csak 25 656 nemes számoltak.³

A legjelentősebb latifundiumok birtokosai az Eszterházy és a Zichy grófok és a veszprémi püspökség. A papi birtokok a megye egyharmadát foglalták el. Leghatalmasabb volt ebből a veszprémi püspökségé. A pannonhalmi bencésrend, a zirci, a tihanyi, bakonybéli apátság is a nagybirtokosok sorába tartozott. Ezeken kívül még számos rendnek, apácaklastornak volt a megyében kisebb-nagyobb birtoka. Pl. a somlóvásárhelyi uradalom a kegyes alapítvány tulajdona volt, a túskevári és a vaszari birtok a győri püspöké. A világi nagybirtokosok kezén levő uradalmak közül meg kell említeni a következőket:

pápai, ugodi, devecséri uradalom — gr. Eszterházy család

cseszneki uradalom gr. Eszterházy J. örökösei
rédei uradalom gr. Eszterházy Pál és testvérei
mezőlaki uradalom gr. Eszterházy Miklós

enyingi uradalom
dégi uradalom
nánai uradalom
palotai uradalom
nagyvázsonyi uradalom
nagyszőlősi uradalom

hg. Batthyány Fülöp
Festetics Antal kamarás
gr. Nádasdy Tamás
gr. Zichy István és Miklós
gr. Zichy—Ferraris Bódog
gr. Zichy István⁴

Az Eszterházy birtokok áthúzódtak a Balaton mellékére, az akkor Zalához tartozó járások területére. Különösen a család hercegi ágának voltak itt jelentős birtokai. A régi szántói és tapolcai járás jórésze a veszprémi püspökség és a Festetics birtokokhoz tartozott.

A felsorolt uradalmak közös jellemzője a belterjességre törekvés; de az sem véletlen, hogy éppen ezekkel kapcsolatosan találjuk a legtöbb jobbágypanaszt, beadványt. A gazdálkodás belterjesebbé válását mutatják azok a bevételi jegyzékek, amelyek az egyes uradalmakban repcé, kender, dohány, len eladását tüntetik fel, és ezek a tételek egyre növekvő mennyiségekkel jelentkeznek a zömében még gyakoribb gabona, kukorica, gyapjú és bor mellett.

A napóleoni háborúk néhány éves konjunktúrája utáni visszaesés, a devalváció érzékenyen érintette az éppen csak megindult gazdaságfejlesztést, a kisebb nemesi gazdaságokat meg szinte tönkretette, adósságok tengerébe fullasztotta. A gazdasági, családi levelezésekből kitűnik, hogy az értékesítési nehézségek még a legnagyobb, legjobban, korszerűbben felszerelt uradalmakat is erősen hátráltatták.

A nagybirtokosok ekkor már tudatosan törekedtek gazdaságuk korszerű fejlesztésére. Ezt a törekvést nagyban segítette a keszthelyi Georgicon, a Festetics György által alapított gazdasági főiskola, amely képzett gazdatisztekot adott a mezőgazdaságnak.⁵

Az uradalmak szívesen alkalmazták a Keszthelyen végzett gazdatisztekot. A dégi, ugodi, nánai, marcaltői, mezőlaki uradalmakról tudjuk, hogy keszthelyi gazdaszaik voltak, akik később is kapcsolatot tartottak iskolájukkal. Így Bősze József, Hertelendy Imre volt „praktikánsok” a Georgicon hallgatóival együtt vonultak be önkénteseknek a szabadságharc idején, és végig együtt is harcoltak.

A megye nagy gazdasági főképpen az állattenyésztésben érték el országosan elismert eredményeket. Híres volt Festetics Antal svájci tehenészete Dégen, valamint az enyingi és mezőkomáromi gulya. Telivér ménesek voltak Dákán, Dégen, Rédén, Zircen, Lovászpatonán, továbbá Eszterházy Károly Pápa melletti majorjában, Károlyföldén. A juhtenyésztés fejlesztésére a dégi, dákai, enyingi, pápai uradalmak spanyol- és szársországi törzsállatokat hozattak. Nemesített vetőmagvakat alkalmaztak Palotán, Dégen és több Eszterházy birtokon.

A mezőgazdaságnak ez a fejlesztése azonban csak keveseknek hozott anyagi gyarapodást. Gazdaságuk fejlesztésével arányosan nőtt a nagybirtokosok törekvése majorsági földjeik növelésére. A természetes szaporodással járó telek-aprózódás eddig is hozzájárult a jobbágyok helyzetének romlásához, amelyet most még fokozott a majorsági birtokok gyarapítása. A földesurak megragadtak minden — törvényes látszatú vagy akár nyíltan törvényellenes — módot arra, hogy a jobbágyföldről minél többet megkaparinthassanak.

A földesurak túlkapásai ellen jobbágyaik az úriszékhez fordultak panaszaikkal. A megyei levéltárban számos ilyen beadvány található. Leggyakoribb panaszok: irtványfölked

elvétele, legelőhasználat megszorítása, az urasági birkák szerfeletti szaporítása, túlzott robotkövetelések, faizás megtagadása, jobbágyföldek elvétele, amelyek helyett kisebb, silányabb telkeket osztott az uradalom. A jobbágyok létét veszélyeztető jogtörzések ezek, de az ítéletek ritka esetben marasztalják el az uraságot, inkább a jobbágyot intik terhei aláztos viselésére, hogy „... földesuruknak, mint gondviselő Attyoknak engedelmesek legyenek”.

Bőséges levéltári anyag található ezekkel kapcsolatosan. Az a tíz pontos úrbéri per, amely a tihanyi apátság és a tihanyi szerződéses jobbágyok közt folyt, a jobbágy-földesúr ellentéteknek szinte minden megnyilvánulását tükrözi.⁶ Az idézethez hasonlóan sok periratból kiderül, hogy a megye vezetői megvédik a hozzájuk folyamodó jobbágyokat az úriszékek szemben. A földesurakból álló úriszék sérelmezi is ezt. Pl. „... helytelenül történt az, hogy Törvény Székük által az Úri Szék elmellőzésével, melynek mint első Biróságnak az ítéletek végrehajtására bírót kiküldeni hatóságához tartozik, az ítéletek végrehajtására Szolga Bíró rendeltetett ki.”⁷

A majorsági gazdálkodást folytató nagy uradalmak és jobbágyaik között még számos ilyen per, panasz húzódtott.

A latifundiumok mellett a közép- és kisbirtokos nemesség erősen háttérbe szorult. De emiatt is jobbágyaik sorsa rosszabbodott, akikre az egyre nehezebb helyzetbe kerülő kisebb birtokú urak mind több és több terhet hártítottak. Gyakori volt a megyében, hogy a fokozódó, szinte elviselhetetlen kizsákmányolás elől nemcsak a zsellérek, hanem a jobbágyok is a nagybirtokokra húzódtak, ahol valamivel jobb megélhetést reméltek. Levéltárunk sok olyan periratot őriz, amely jobbágyokékat tárgyal. Kiténik ezekből, hogy az elvándorlást a középbirtokosok igyekeztek mindenképpen megakadályozni. Az ítéletek szerint ez a törekvésük sikerrel is járt: mind a nemesi, mind a királyi bíróságok kötelezték a nagy uradalmakat a szökött jobbágyok visszaszolgáltatására — nyíltan is kimondva, hogy az adóalap megtartása érdekében.

Sok jobbágy — különösen a fiatalabbja — úgy próbálta a visszatoloncolást elkerülni, hogy az ország távolabbi részeire bujdosott. A megyei, városi jegyzőkönyvek tele vannak ezek köröttesével.

A jobbágyok tarthatatlan helyzetét, vele egész gazdasági életünk romlását legjobbak útmutatásai nyomán egyre többen felismerték, és egyre növekedett a reformokat követelők tábora, akik az ország gazdasági életének átalakítását, a feudális birtokviszonyok megszüntetését tűzték ki célul. Az 1832—36-i országgyűlésen már értek el eredményeket.

A hosszú fuvar eltörlése kedvező volt a jobbágyokra, akiknek terhei közt ez igen súlyos tételként szerepelt. Az ilyen hosszú fuvar ideje alatt a jobbágy kénytelen volt a maga kegyerén élni, napokig távol lenni családjától, gazdaságától. Szekere tönkrement az irgalmatlanul rossz utakon, állatai leromlottak.

A törvény azonban nem mindig érvényesülhetett a földesúr önkényes eljárása miatt. A tihanyi apátság még a következő évben is végeztetett hosszú fuvarokat. Az aszófői 1837-es robottáblából idézve: Varga János Jobbágy hosszúfuvar teljesítéséről szóló kimutatás:

„Tósokra	6	nap
Veszprémbe	4	nap
Páparul üres hordót hozott	3	nap
Gyűjtött Apátiban	3 1/2	nap
kaszált Apátiban	3	nap
kaszár urat hordozta	3	nap
fazekas legényt hozott.....	itt megszabad a felsorolás.	

A kilenced megválthatóságának kiszélesítése szintén jelentett némi könnyítést, valamint az a rendelkezés, amely szerint a természetbeni kilencedet a termés betakarítása után 3 nappal — illetve ez időn belül — köteles a földesúr átvenni. Eddig sok panaszra adott okot, hogy a részelés hetekig elhúzódott, de amíg meg nem történt, a jobbágy a maga részét sem vihette haza. Gyakran éhezett a jobbágycsalád, míg munkájuk gyümölcse a tarlón rothadt.

Haladó reformereink már ekkor harcot indítottak az örökváltságért is, de ez a harc csak az 1840-es országgyűlésen vezetett némi sikerre. Azonban az örökváltság törvénybeiktatása nem hozta meg a várt eredményt. Elenyésző volt azoknak a jobbágyoknak száma, akik képesek voltak maguk megváltani; másrészt, mivel az örökváltságot közös meg egyezéshez kötötték („önkéntes örökváltság”) voltak, akik azért nem szabadulhattak, mert földesuruk nem engedte el őket.

Mint hogy a jobbágykérdés megoldatlan maradt, nem enyhült a feszültség jobbágy és földesúr között. Inkább fokozódott a jobbágyok ellenállása, amely megyénkben ugyan nem ért el nyílt megmozdulásokig, de az úriszéki perek számának felszökkenése jól tükrözi az ellenállás megerősödését.

A leggyakoribb ezekben a perekben a robotmegtagadás, kilenced, tized, census meg nem fizetése. Emellett láthatjuk a jobbágyok eladósodását, elnyomorodását az úriszékhez tömegével beadott keresetekből, panaszokból, folyamadványokból, amelyeket különféle adósság-ügyek miatt nyújtottak be. Végső pusztulásra került jobbágycsaládok könyörgését olvashatjuk ezekben, adósságuk mérsékléséért, elengedéséért. Több esetben apáról fiúra maradt adósságokról van szó, amelyekből az utódok sem tudnak szabadulni — jelzik ezek is a jobbágyok folyamatos szegényedését.

A jobbágyok eladósodásának szomorú példája Bankhard János vöröstói lakosnak a nagyvárosi úriszékhez beadott folyamadványa. Ez a szegény ember kénytelen volt szőlőjogát eladni, hogy terhesebb adósságaiból szabaduljon. De a vevő csak „csippel-csoppal fizet ember”, emiatt nem tudja ő sem törleszteni adósságát, a kamat csak növekszik; megkapó kifejezéssel él: „... az interes egy tálból eszik velem”. Kéri az úriszék, hogy szorítsák a szőlővevőt az 1138 forint 57 krajcár megfizetésére, vagy számolják az összeget annak az adósságába. Amint az odamellékelt adósságlevél mutatja, az úriszék ez utóbbi szerint ítélkezett.⁸

A levéltári anyag nyomán világosan elénk tárul a feudális viszonyok korukat túlélt, tartahatatlanná válta, fejlődést gátló szerepe. A jobbágyok azonban kezd eszmélni. Felbecsülhetetlen érdeme van ebben megyénk szülöttének, Tánácsics Mihálynak, aki fiatal éveit is itt, szűkebb hazájában töltötte. Mint segédtanító a megye több községében működött, már ekkor terjesztve eszméit a nép szabadságáról, felemelkedéséről, a földhöz való jogáról.

Tánácsics radikális földrendezési terve az akkori viszonyok között még nem volt megvalósítható. Ismeretes, mekkorok ellenállást váltott ki — főleg a nemesség két szélső rétege, az arisztokrácia és a bocskoros nemesség részéről — nagy reformereink polgári átalakulását célzó programja. „Szabadság és tulajdon!” hirdeti Kölcsey. — Jus proprietatis (birtokszerezési jog), törvény előtti egyenlőség, közteherviselés a három sarkalatos pontja Széchenyi reformtörekvéseinek. Ezeket, mint fennmaradásunk feltételeit szabja meg: „Hunnia minden lakosainak a nemzet sorába iktatása bizonyos életet terjesztend; 9 milliónak ezentúl is abbuli kirekesztése ellenben elkerülhetetlen halált hozand anyaföldünkre.”⁹

A közteherviselés behozásának első lépése lett volna a háziadó általános fizetése. Évek óta folyt miatta a küzdelem. Az 1843/44-es országgyűlésen közel állt már a megvalósuláshoz, végül a főrendiház és az alsótábla huzavonája után elvetették. Pedig törvények írták elő, hogy „a megye által elrendelt házi költségeket minden nemes, legyen úr, vagy pap, vagy akárki, aránylag fizetni tartoznak.”¹⁰

A háziadókivetés a megyék joga volt, bevételéből fedezték az útépitést, megyei rabok eltartását stb. helyi, megyei ügyeket. A legnagyobb részét azonban az országgyűlési költségek tették — a nemesi követek ottidőzésének fedezésére —, mégis a legtöbb nemes vonakodott ehhez hozzájárulni.

A háziadó gyakran magasabb volt a hadiadónál is. Veszprém megyében évi 62 224 Ft-ot tett ki. Egyes megyékben az állami adónak 120%-áig is emelkedett. És ezt a jobbágyok fizette adót milyen gyakran kezelték hűtlenül a megyék urai. Széchenyi írja: „Azon cassa, mely a Ti nyilvános szükségiteket is pótolja s Rátok van bízva, noha ahoz semmit sem fizettek, Nálátok sokszor elolvad.”¹¹ — „a szántóvető állapotja

nem könnyült, sőt érezhetőleg terhesült; mert ki nem tudja, hány jobbágy marhája — az ő legnagyobb kincse — veszett oda jobb útszínálás miatt; a házi terhek mennyire nevedtek, s hányszor olvadtak el, — hogy ne mondjam ellopattak — azok kezei közt, kikről valami homályost feltenni, Isten mentsen, nem is szabad.”¹²

Pedig követendő példa is akadt, hogy csak a legközelebbit említsük:

A közadózás egyik legegyszerűbb propagálója, Csány László 1843. március 24-én írja Bogyay László keszthelyi szolgabíróknak: „...megyénk becsülete érdekében ne az önérdeket nézzék Keszthely nemesei, hanem honunk java melegítse keblüket. Fenséges a cél, és boldog, ki ennek elérésében eszköz volt. Mi, akiknek keblét a haza iránti szeretet tüze hevít, nem ingadozhatunk és az adózás közös vállalatát a reakció legvadabb támadásai ellenére is keresztülvisszük.”¹³

Azonban ekkor még erősebb volt a reakció: az azt képviselő gróf Zichy Domokos veszprémi püspök felbirelt bocskorosai — a Forintos-párt — 1843. április 4-én az egerszegi megyeháza előtt tartott gyűlésen leszavazták Deák és Csány javaslatát a közös adófizetésre, sőt agyonveréssel fenyegették őket. Az „adózők” és „nem adózők” közt véres verekedésre került sor. Végül ugyan Deákot és Csányt is megválasztották követnek, de mindketten visszautasították a megbízást. 1846-ban azonban már mutatkozó fáradhatatlan meggyőző kísérleteinek eredménye: 200 zalai nemes, köztükk a mi vidékünkön valók is, önként léptek az adózők sorába. Nem sok követőjük akadt. A közadózás elfogadását végül csak 1848 márciusa hozta meg.

*

A feudális birtokviszonyok és a jobbágyság helyzetének áttekintése után nézzük a megye iparosodását. Kézműveseink száma 5148. Ez a megye lakosságának 2,49%-a; tehát korántsem olyan kedvező, mint Fényes Elek megállapítja, aki szerint: „Mesteremberekben szükség sincs, mert Pápán és Veszprémben nemcsak közönséges kézi, hanem ritkább mesteremberek is bőven találhatunk.” Sok mesterember van még Palotán, Nagyvásonyban, Zircen és Devecserben.¹⁴

A szabad iparfejlődést gátló céhkorlátokat megyénkben is kezdik bontogatni. Segítség adnak ehhez a megye vezetői is. Egy 1847-es közgyűlési jegyzőkönyv szerint: „Czéhbe nem álló legényeknek a mesterség folytatása oly kikötéssel, hogy legényt és inast nem tarthatnak megengedtetik.”¹⁵

Majd a következő évben: „Czéhbe be nem állott szorgalmas polgár ki a Czéhbeli kiváltságokra számot nem tarthat s egyedül a maga kezére, legény nélkül dolgozik, a kenyér kereséstől el nem zárathatják.”¹⁶

A konkurenciától tartó céhek elzárkóznak az újabb tagok felvétele elől. A megye több elzárkózást segíti a hozzá panasszal forduló legényeket. Így pl. Jánosa Antal bognárlegényt a veszprémi bognárcéh nem engedte remekelni; kötelezték a céhet remek-minta adására.¹⁷

A céhlegények nyomorúsága országosan általános volt. A megyei vezetőség igyekszik támogatni őket. Így rendelettel kötelezték a veszprémi mészárosmestereket, hogy legényeknek adjanak készpénzfizetést. A határozatot csak egy mészárosmester teljesítette, ezért a közgyűlés kiküldte Cseresnyés István főbíró, hogy „az érintett határozat meg nem tartásával terhelt mészárosmestereket a megyei végzések értelmében megbüntesse.”

A legváltozatosabb és legjelentékenyebb Pápa ipara. Az itteni posztógyár 1600 mázsa gyapjút dolgoz fel évenként, 5 kisebb posztós meg 280 q-t. Papírgyára hetenkint 100 rizsmát termel, ez kb. annyi, mint a pécsi gyár termelése. Van kőedénygyára, két pipagyár; a nagyobbik 55 munkással hetenkint 20 000 különféle cseréppipát készít. A pápai festők évenként 5200 vég kelmét gyártanak.

A továbbiakban szintén Fényes Elek 1847-es „Magyarország leírása” után nézzük a megye többi helységét. Veszprém híres volt a szűr-készítésről, amelyhez a posztót is itt gyártották. Külön „Csapószer” volt a Séd-parton, 18 kallómalommal. A malmok felhasználása jelentős volt már megyénk iparában. A lóval forgatott szárazmalmok és a bakonyi szél-

malmok mellett főképpen a gyorsfolyású és állandóan bővíző patakokat hasznosították különféle iparágakban. A megyében nagyszámban volt őrlőmalom, deszkametsző fűrészmalom, emellett az esztergályosok, fazekasok is alkalmaztak vízierőt. Péten pl. már 1813-ban 48 csapó, szűrposztós készítő dolgozott kallómalommal. Őskün 6 ilyen posztós volt. Sólony papírmalmot hajtott a Séd.

A Bakony fája a hamuzsír-készítők, szén- és mészégetők, téglások és fazekasoknak szolgált.

Fát égettek az üveghutákban is: Csehbánya, Németbánya, Úrkút, Pénzeskút és a Bakonybél melletti Somhegy-pusztá hutaiban. Cserépedényt készítették Péten, Szentgálon, ahol a fazekasoknak külön utcájuk volt. Sümegen az edényeken kívül szép zöld-fehér mázas, hengeralakú cserépkályhát készítettek.

Herenden az 1839-ben, Fischer Mór által alapított porcelángyár működött. Városlődön 1845-ben Mayer János alapította meg keménycserép- és porcelángyárát, amelynek készítményeit, mint különlegességeket említi meg Fényes Elek: „... az itt készült cserép átlátszó, tüzet is ad, s benne sütni lehet.” A gyárát 1847-ben Zichy Domokos szerezte meg, de nem sok időre ékeskedett a grófi koronás védjegy a gyár termékein, mert amikor hazaáruházi pere után magánvagyonát elkönfiskálták — 1848-ban — a gyár is állami tulajdonba került. 1866-ban vásárolta vissza az alapító fia, Mayer György.

Kartongyár volt Mező-Komáromban és Sümegen, vashámor Hegyesden, késések Tapolcán és Bakonybélben. A vászonkészítést háziiparszerűen űzték, piacra kevés került belőle. A bakonyiak lent természetettek, nevezetesen Városlőd, Kislőd, Ajka.

A Bakony volt a fafaragás hazája, Csesznek központtal. Itt a keréktaip, járomfa, gereblye, lapát, villa készítése dívott; Bakonybélben csutorát, teknőt, fatálat készítettek a faszerszámok mellett. Ugodon esztergályozó faragók mozsarat, fatányért gyártottak. Szentgálon a kaszanyél- és szerszámfaragáson kívül sok tűzfát termeltek ki és vittek a veszprémi piacra. Könnyen tehetők: 32 000 hold erdejük volt.

Bányászatról — a szó mai értelmében — még nem beszélhetünk, pedig az adottságok megvoltak. Vörös-fehér-csíkos márványt fejtettek Bakonykoppányban, Szűcsön és Fenyőfőn. Számos kisebb kőbánya is volt, közülük jelentősebbek a hántapasztaiai és a tapolcafői.

Köszén létezéséről is tudtak. Már Fényes megírja, hogy Jákótól kezdve Gerencsérig, az ugodi, városlődői, ajkai hegyekben található, de nem fordítottak rá elég figyelmet. Pedig Széchenyi a Füreden kelt „Balatoni gőzhajózás” című röpiratában már kiadta a jelszót: „Szenet kell keresni!” — A megyében megindult a kutatás, amelynek vezetője Herteleidy Károly lesencetomaji földbirtokos, Széchenyi munkatársa a balatoni gőzhajózás megindításában. A talált szénből Pestre küldtek mintákat vizsgálatra. Az ajkait bányászásra érdemesnek minősítették, azt is felfedezték, hogy kiterjedt szénlelőhely van Ajka környékén, de a földbirtokosok nem engedélyezték a szén feltárását, mert attól tartottak, hogy a szén lenyomja a faárakat és evvel erdőgazdaságukat károsodás éri.

*

Az 1840-i statisztika 296 kereskedőt tartott nyilván Veszprém megyében. Ezt sokszorosán meghaladta azonban az idegen kereskedők száma az átmenő forgalomban.

Magyánkút útjai hazánkban a legjobbak közé tartoztak. Veszprémből 5, Pápáról 6 fő országút ágazott széjjel. Nagy reményrel várták a kereskedelem fellendítését a balatoni gőzhajózás megindításától. A Kisfaludy gőzös 1846-ban tette meg első útját a Balatonon.

A kereskedelem igazi fellendítője a vasút lehetett volna. Ausztriában már javában folyt a vasútépítés, mégpedig az örökös tartományokban — Triesztig, Prágáig; az olasz, szász és bajor határig államköltségen. A magyarországi vasutak építési költségeihez való hozzájárulást a kormány kereken megtagadta. A rendek kamatbiztosítási törvényt ajánlottak, de a kormány ehhez sem járult hozzá.

A vasútépítés ügyében Széchenyi és Kossuth azonos véleményen volt. Egy huzamosabb fűredi tartózkodása idején készítette el Széchenyi a magyar közlekedés fejlesztésének tervét, amelynek része a rendszeres, központosított vasúthálózat. A tervezetet — közreműködést kérve — megküldte a megyének és azt a közgyűlés 1848. március 13-án tárgyalta meg. A jegyzőkönyv szerint: „... a közlött munka méltánnyal fogadtatik”.¹⁸

Pedig a megyének kedvezőtlen tapasztalatai vannak a vasútépítéssel kapcsolatban. Az 1844-ben alakult Fiumei Vasút Társaság, amely a megye keleti részét érintve igen előnyösnek ígérkezett és ezért nagy lelkesedéssel fogadták megyénkben is, — a szélhámos Szabó Pál sikkasztása miatt évekre kudarcba fulladt.

Ismeretes, hogy kereskedelmünk és iparunk fejlődésére milyen gátló hatása volt az osztrák vámpolitikának. Megyei viszonyainkban is tapasztalhattuk ezt.

Pi. Páparól kész bőrúrra és festett fonal került exportra. A velük kapcsolatos vámok összehasonlítása:

1845-ben	Ausztriából	Magyarországról
	Magyarországba	Ausztriába
kész bőrúrra vámjá q-kint	2 frt 5 kr	4 frt 10 kr
festett fonal	1 frt 40 kr	3 frt 20 kr

Iparpártolásban megyénk a leghaladóbbak közé tartozott. Már 1842-ben — Zala, Tolna és Komárom megyékkel egy időben — nálunk is társulat alakult, melynek tagjai kötelezték magukat hazai gyártmányok viselésére, használatára. Megelőzték ezzel az 1844-ben megalakult Védegyeletet.

Ekkortájt viselnek a honleányok „hazai kék” ruhát a bécsi selyem helyett a veszprémi és fűredi bálókön. A hazai ipar pártolását jelzi a következő közgyűlési határozat: „Vármegyei szolgálk számára az öltözési kelmék és írószerek a hazai gyárakból megszerezetteti hagytattak.”¹⁹

De hiába volt a komolyabb jó szándék; az értékesítési nehézségek egyre növekedtek. A veszprémi csapók, szürszabók, palotai posztókészítők, pápai csizmadiák egyre több alkalommal viszik haza portékájukat, miután vásárról vásárra hiába vándorolhattak vele. Szaporodnak az adósságlevelek bejegyzései a megyei jegyzőkönyvekben. 1848. január 17-én 79, február 3-án 93 adósságlevelet jegyeztettek be, ugyanekkor 29 csődbejegyzés is történt.

A pénzühiány krónikussá vált — keveset segített rajta a Veszprémben 1846. január 1-én megalakult takarékpénztár, bár egyike volt a legjobb forgalmúaknak az országban. Alapítása évében 169 119 Ft 45 kr pénzforgalmat bonyolított le, ebből kölcsönökre 131 122 Ft jutott.

A takarékpénztár alapszabályait megtárgyalta a közgyűlés,²⁰ valamint a tervezett hitelintézetekét is. „Hitelintézet alapszabályainak az ügynökökre vonatkozó kivonatát a p. ü. min. közli; mi közhírré tétetik, ... azon ügynökök egyike a Pápai és Devetseri, másik a Veszprémi és Cseszneki kerületekre felállítandó lévén. ...”²¹

A pénz-, bankügyleteket a megyei vezetőség figyelemmel kíséri: „Balatoni gőzösre, ha valaki részvényt szerezni kívánna, bejelenteni hagytattak. ...”²²

A nyomorúság vámszedői igyekeztek kihasználni a helyzetet. Elharapózott az uzsora, nem ritkán 30—40 százalékos kamattal. Egy magánvállalkozás Pápan zalogházat akart felállítani. Beadványában hangzatosan hirdette emberbaráti szándékát. Az 1848. február 3-i közgyűlés tárgyalta a tervezetet, de elutasította amiatt, hogy a kölcsönök után törvénytelenül magas percentet kíván venni a vállalkozó.

A polgári forradalmat előkészítő feszítő erők közt jelentékeny szerepe volt a honorációroknak, a nem nemesi származású értelmiségnek. Orvosok, jogászok, tanárok, falusi tanítómesterek, haladó gondolkodású papok, mint pl. a keszthelyi premonstreiek és a pápai ref. kollégium tanárai tartoztak ide. Számuk ugyan nem volt nagy, de mivel közvetlen kapcsolatban álltak a néppel és a reformok hívei voltak — jelentőségük jóval nagyobb számárányuknál.

Veszprém megyében pl. a 206 000 főnyi lakosságra 13 orvos, 35 sebész, 3 gyógyszertár jutott 1847-ben. Az országos átlag sem volt jobb:

17 497 lakosra jutott 1 orvos
8 776 lakosra jutott 1 sebész
26 103 lakosra jutott 1 patika

Ugyanekkor Ausztria nem magyar tartományaiban háromszor annyi az orvosok száma.²³

A honorációrokat politikai jogfosztottságuk is az ellenzék soraiba állította. Valóban túrheteren helyzet volt, hogy a nép felemelkedéséért, a haza javáért dolgozó művelt emberek ne legyen a megye, az ország életének irányításába beleszólása, amikor ezzel a joggal a legképzetlenebb bocskoros nemes is rendelkezett.

Megyéink tisztikara ezekben az években haladószellemű, a néphez húzó emberekből tevődött össze. Nagy eredmény ez, különösen itt, ahol a klérus hatalma olyan nagy volt. A papság nagyrésze és a megyénkben ugyancsak nagyszámú nagybirtokos arisztokrácia a Habsburgok feltétlen híve volt. Alig akadt a megye főrangú papjai között még olyan, mint az 1839-ben elhunyt Guzmics Izidor bakonybéli apát, Kazinczy barátja, aki a reformok őszinte híve és lelkes szellemi munkása volt.

Az abszolutizmus kiszolgálóival szemben a megyei tisztikar a nemzeti szellemet képviselte. Szerencsére főispánunk is magyar érzelmű: Hunkár Antal, Kossuthnak a legnehezebb időkből is kitartó híve. Derék magyar ember Rosos István első alispán, aki később a szabadságharcban is közlegényként együtt harcolt a néppel. Mellette Kenessey Antal másod-alispán, Kotsi Horváth Sámuel kir. tanácsos, Kun Sándor főjegyző, Késmárky József első jegyző, Szalatkay György aljegyző, Cseresnyés István főszolgabíró, Balassa Mihály, Kolosváry Sándor és Csirke Károly alszolgabírók, Pápay Miklós főügyész, Szép Sándor első ügyész, Gaál Lajos alügyész, Augusz Károly és Szabó Antal főadóvevők, Balogh József al-adóvevő, Tamassa Pál számvevő, Rohonczy István levéltárnok, Cseresnyés Sándor és Csirke Lajos orvos, Gyirovsky György lajstromozó és Miklós György biztos alkották a megye tisztikarát.

A forradalmat megelőző években Balatonfüred a haladó elemek központja. Itt, a csendes kis fürdőhelyen kevesebb feltűnéssel jöhettek össze. Széchenyi, Deák, Wesselényi, Kossuth gyakran és hosszasan tartózkodtak Füreden. Baráti beszélgetés közben tárgyalták meg reformterveiket. Rososnak, Kenesseynek, Cseresnyésnek — mint annyi más veszprémi családnak — szüleik voltak Füreden. A haladó mozgalom országos vezetőivel élő kapcsolatuk volt; nem véletlen, hogy Széchenyi annyit foglalkozott a megye ügyeivel. Baráti levelezést is folytattak. A Cseresnyés család őriz egy közvetlen kapcsolatokra utaló levelet Széchenyitől, ebben Rosos után is érdeklődik, akiről az a hír járta, hogy kolerában megbetegedett.

Tisztikarunk humánus felfogása a már említett esetek mellett még sok hasonlóban tükröződik a megyegyűlések jegyzőkönyveiben. Az országos ügyekben is a nemzeti haladás álláspontját képviselik. Ennek példája az adminisztrátori rendszerrel kapcsolatos állásfoglalásuk.

Amint a jegyzőkönyv írja, már az 1825—27-es országgyűlésen is sérelmezték a főispáni helyek adminisztrátorokkal való betöltését, de a sérelem orvoslása helyett számukat növelték. Apponyi György kancellár 1845-től egyre több megyébe küld adminisztrátort. Az ország kormányzásának érdekeire hivatkozik, a valódi cél azonban az ellenzéki mozgalmak letörése, a kormány befolyásának erősítése.

A megye országgyűlési képviselői utasítást kértek, hogy a behozott rendszerrel kapcsolatban milyen álláspontot foglaljanak el, mivel az országgyűlésben többen szándékoznak protestálni ellene. A közgyűlés leszögezi, hogy a megye részéről nem történt sérelem, mivel mindaddig igazságszerető, törvényt s a megye jogait tiszteletben tartó főispánjaik voltak, azonban az országos érdek úgy kívánja, hogy sérelmesnek nyilvánítsák az adminisztrátorok rendkívüli — 32-re — szaporítását, a megyei kormányzat és az országgyűlés mellő-

zésével egyoldalú kormányrendeletek kiadását, ezért utasítják a követeket az alkotmányos sérelem előterjesztésére.²⁴

Hunkár Antal közölte megyéjével, hogy a nádor közbenjárására az uralkodó megígérte a sérelemek orvoslását. A közgyűlés evvel nem elégszik meg: „Kellemesen hatott ugyan az alkotmányos szellemtől átengedett K. kir leiratnak tartalma... Mivel mégis a Nemzetnek e' részben telles megnyugtatósa nem annyira a K. kir leirat szavaiban, mint inkább az aggodalom alapjainak tetteles megszüntetésében volna feltalálható: Követ Urak a múlt január 17-i közgyűlésből 3. p. a küldött utasításnak szellemében tovább is oda utasítottak, hogy e' tárgyban egy minden kérdést elhatározó s minden lehető sűrűlódásoknak elejét vevő törvénynek hozatalát tehetségük szerint igyekezzenek eszközölni.”²⁵

Hunkár március 3-án jelenti, hogy követeli a „sérelem megszüntetésének valóságos jeleit”.

Március 13-án tárgyalja a közgyűlés Kossuth felirati javaslatát a magyar felelős minisztérium megalkotásáról. Megyénk vezetői is szükségesnek nyilvánítják az ország kormányzásának átalakítását, az eddig követett nem alkotmányos irányú birodalmi politika alóli szabadulását: „... a magyar közállomány jövődelmeinek és szükségéinek számbavétele, 's felelős kezelés alá tétele, és az eddigi collegialis kormányrendszernek magyar felelős minisztériummá átalakítása kéretik. — szívesen hozzájárulnak tehát e' megye rendjei is ezen felirási javaslatához egész kiterjedésében.” — Az országgyűlési követeket utasítják, hogy Kossuth javaslata mellett szavazzanak.²⁶

II. MÁRCIUS 15. ÉS AZ ÁPRILISI TÖRVÉNYEK

A március 15-i események híre hamar eljutott megyénkbe. A „Közlöny” veszprémi tudósítója beszámol róla, hogy ezek a napok mennyire felpeszdiették az életet. A nép örömmel népet tartott, amelyben a nemesség zúgolódás nélkül részt vett. A fiatalok közül egymás után emelkedtek ki a szónokok, akik a régi rendben szóhoz sem juthattak. Lelkesedéssel írták össze az ideiglenes nemzetőrséget, este pedig csapatostól tisztelegtek a nép legkedveltebb embereinél, legelőször Rososnál.

Május 1-én volt a követjelentési közgyűlés, amelyen jelen volt minden község bírása. Ekkor hirdették ki a törvényeket. Előtte az a hír járta, hogy a nemesség szét fogja verni őket. „de a nemesség nemesen viselte magát. Veszprémmegye martius óta egészen átalakul; az ő rendnek elvből barátai is azt mondják, hogy a jelen kormányk szilárd fenntartása tartatja csak fenn a hazát s szabadságot.”²⁷

A megye más városaiban, szinte minden falujában hasonló ünnepi megmozdulások voltak; felvonulásokkal, szónoklatokkal, örömmujongással.

Méltán ünnepelt az egész ország: évszázadok törekvése szinte egy csapásra megvalósult. Megteremtődtek az ország függetlenségének, önálló állami életének feltételei a felelős magyar minisztérium, az önálló pénz- és hadügy, az ország-részek egyesítése által. A polgári átalakulást, demokratikus szabadságjogokat biztosító törvényekkel együtt ezek az új, fejlettebb társadalmi, gazdasági rendszer felépítésének lehetőségeit adták meg.

A nép lelkesült örömebe csakhamar ürom vegyült. A 48-as törvények hibái nagy elkeseredést váltottak ki a parasztságban. A feudalizmus rendszerét a törvény nem söpörte el teljes egészében, mint ahogy a nép várta. Így pl. a földnélküli zsellérek, föld nélkül maradtak, de továbbra is sújtották őket kontraktuális terheik és még egy sor feudális megkötöttség.

Ember Győző adatai szerint a megye 787 159 magyar hold művelés alatt álló területéből a jobbágyfelszabadítás mindössze 76 000 hold szántót és 17 000 hold rétet juttatott a parasztnak, ami a művelhető földnek mintegy 11%-a, holott a parasztság a megye lakosságának kb. 80%-át tette.²⁸

A parasztok előtt ez hihetetlennek tűnt. A március 15-én meghirdetett szabadságot a maguk rég óhajtott módján értelmezve, sok helyen azonnal megtagadták a robotot, dézsmát; elfoglalták az urasági földeket, legelőket.

A Batthyány-kormány igyekezett ezeket a népmozgalmakat, földfoglalásokat megfékezni. A március 25-i kisgyűlésen, amelyen először vesznek részt teljes joggal nem nemesek — ismertetik a miniszterelnök rendeletét, amelyben utasítja a megyéket, hogy a törvény kihirdetéséig érvényben levő régi rendet fenntartsák. Meghagyja nekik, hogy szigorúan járjanak el azok ellen, akik a régi törvényeket megszegik, vagy ellene bujtogatnak. Megyénk vezetői a fenyegetődés továbbadása helyett humánusabb eljárást alkalmaznak. Hivatkozva arra, hogy a megyében több földesúr már elengedte a robotot, valamint a szomszédos Győr és Komáromban is; kiküldi a szolgabírókat, hogy győzzék meg a többi földesurat is a robot elengedésére.

Figyelmeztet arra, hogy a nép feszültségben és nyugtalanságban van, különösen a még úri szolgálatot tevők, akik között némely helyen a megtagadás jelei mutatkoznak. „... Mivel ez a nyugtalanság személy- és vagyónbátorságot veszélyeztetővé válik” és a néhány nap múlva kihirdetendő törvény az úrbéri szolgálatot különben is megszünteti, a közcsend fenntartása érdekében is ajánlatos a robotkövetelésektől elállni.²⁹

A személy- és vagyonbiztonság érdekében szorgalmazták a nemzetőrség felállítását Veszprémben is, amint az Pápan már megtörtént. A helységekre pedig a „birtokosabb és békés magaviseletű személyekből” ideiglenes csendőrség megszervezését rendelték el.³⁰

A nép felfegyverzésénél óvatosságra int a miniszterelnök. Az április 25-i kisgyűlésen ismertetik az erre vonatkozó rendeletet. Az elv az volt, hogy legalább féltelek vagy ennél nagyobb birtokkal rendelkező parasztot vegyenek csak be a nemzetőrségbe. „Mindenütt mérleljék, hol lehet a népet „bátorságosan” felfegyverezni.”³¹

Veszprém megye nem félt a szegény nép felfegyverzésétől: „Egy Veszprém megyei nemzetőr már júliusban elcsodálkozott azon, hogy Somogyban a zsellérek némelyhol nem íratnak be a nemzetőrök közé, holott az ő megyéjének zsellérsége egész nyáron át, bár kepe által téli élelmét kereshetné meg, tán a jövő inség kihatásával szolgálja a hazát.”³²

Hozzá kell tenni, hogy a nemzetőrség szervezése önkéntességi alapon történt.

A törvény kihirdetéséig a nép még bizakodott, hogy azok az ő javukra szólnak majd, hittek a „jó királyban”. Nem csodálkozhatunk ezen a naiv hiedelmen, ha tekintetbe vesszük, hogy még vezetőink is reménykedtek benne. „Király Ó Felsőségnek Bécsből lett eltávozását Ung megye megírva Ó Felsőségnek körünkbe jövetelét óhajtó felírását kéri, mely óhajtatást a megye is osztja.”³³

A reményükben csalódott, a törvény által ki nem elégített volt jobbágyok, zsellérek elégedetlensége megyszerte zavarásokban nyilvánult meg. Számos dokumentum szól erről. Pl. „Veszprém megye másodalispánja április 7-én jelentette a miniszteri országos ideiglenes bizottmánynak, hogy a devecseri uradalomhoz tartozó nagyhidegkúti általjában német ajkú jobbágyok a szentesítendő törvény értelme feletti hibás felfogásból az urasági birkákat a közös legelőről leverték.”³⁴

Április 12-én pedig az ügy újabb fejleményéről terjesztett fel tudósítást: „Hidegkút helység lakosai az urasági birkákat a határból kihajtván... a birkaistállót is felgyújtották. A közbejött választmányi intérsre és figyelmeztetésre sem kívánták a birkákat többé befogadni. Ezek a mai napon katonai karhatalommal fognak behajtatni és az ellenszegülők főnökei, úgy a gyújtás eránt vizsgálat tellyesíttetni.”³⁵

Ilyen ügy volt Dudaron is, ahol nemcsak a közös legelőket, hanem a paraszti földek ugarjait is az uraság nyájai özönlötték el. Természetes, hogy a lakosok ezt nem tűrték szó nélkül. Erre a námai Nádasdy uradalom ügyviselője a következő panasszal fordult a megye alispánjához: „Dudaron... magamnak ingerültségükben olyakat mondtak a lakosok, hogy az uraságnak többé a határhoz, erdőséghez sat. semmi köze, most már övéké minden, ideje egyszer, hogy akik utolsók voltak, elsők legyenek sat. Én azt gondolva, hogy a szép bánás és engedékenység használ — utóbb gon-

dolva helytelenül — megengedtem, hogy ugarjaikra a birka ne menjen, csupán egy kis csapást hagyva fenn a birkáknak a censualis földekre járhatására. Úgyszinte a vágásból is egy nagy darabot újonnan felszabadítottam, ámbár tavai is jó darab szabadított. Tegnap azonban a kisdudari birkás megjelent mondván, hogy ő csak úgy szökött ki a faluból... miután a jobbágyság magának az egész határt követeli.”³⁶

Utasították a megyét karhatalom bevetésére, de ez nem ijesztette meg a dudariakat. Ismétlenül kiverték, agyonütéssel fenyegették az uraság birkásait.

Sümegegyi lakosai a püspöki erdőt foglalták el. A sümegegyi uradalom fiskálisa Zala megye alispánjához május 15-én beadott panaszlevelében vádolja Simon János csehi lakost, mint aki a népet az erdőfoglalásra lázította. Simon állítólag az egerszegi népgyűlésről hozta a hírt, hogy a csehi határban levő püspökségi erdő ezentúl a községé lesz, mert így rendelte a vármegeye. A csehiek erre fejszét, puskát fogtak, elzavarták az uradalom erdőseit, az erdőt ténylegesen kezelésbe vették, fegyvereseikkel pedig őriztették „az uradalom ellenében”. Ki is jelentették, hogy az erdőhöz többé nincs joga a püspöknek; az uradalom által kiadott fautalványokat érvényteleneknek nyilvánították; az erdőbe csak az ő engedélyükkel lehetett belépni.

A parasztság jogos elkeseredéséből származó mozgalmi, életük megjavítására, a föld végre tényleges bírására törekvésük így összeütközésbe hozta őket az új törvényekkel is. De nemcsak az uradalmakat érte „sérelem”. A megyei Állandó Bizottmány jegyzőkönyveiből látjuk, hogy szinte a megye egész területén mennyi valóban súlyos sérelme volt a parasztságnak. Talán nem is maradt község panasz-beadvány nélkül.

A sérelmek nagy része abból az igazságtalan törvénycikkből ered, amely szerint: „... oly helyeken, hol a földesúr és volt jobbágiai között a legelőelkülönözés, illetőleg úrbéri rendezés, akár egység, akár úrbéri per útján valóban súlyos és tettelesen már végrehajtott, az ekként megtörtént összeállítás, illetőleg elkülönözés többé fel nem bontathatik.” (X. tc.) Valójában szentesítette ezzel a törvényhozás mindazokat a földrablásokat, amelyeket a majorsági birtokok növelése közben a földesurak elkövettek jobbágaik rovására — „úrbéri rendezés” és legelőelkülönözés örve alatt. Ilyen törvényesítette földrablásokra számtalan példát találhatunk megyénkben.

A foksabadiak panaszt emeltek a veszprémi káptalan ellen, mert elvette legjobb földjeiket és helyette silány, vizegyes területet adott nekik.³⁷

A siófokiak még rosszabbul jártak. „Siófok közönsége panaszolván, mikép a Veszprémi Káptalan által nekik cserébe adott földjeiket a Sió vize elborítja, s így azokat a víz állás miatt nem használhatják, sőt e miatt már is tetemes károkat szenvedtek, mi okból kéri a Veszprémi Káptalant a földrablásokról, amelyeket a majorsági birtokok növelése közben a földesurak elkövettek jobbágaik rovására — „úrbéri rendezés” és legelőelkülönözés örve alatt. Ilyen törvényesítette földrablásokra számtalan példát találhatunk megyénkben.”³⁸

A káptalan meghallgatása után a siófokiak panaszára a válasz: „... a kérelemnek hely nem adatik.”³⁹

A foksabadiakat pedig evvel utasítják el: „... a kérdéses per egység által befejeztetvén, illy per többé fel nem bontathatik.”⁴⁰

Hasonló az eljárás a dégiek esetében is. Ők a réti földjeikben és legelőikben szenvedtek károsítást, de hiába kéri ennek orvoslását, „... miután a tagosítási és elkülönözési per bevégezett, kérelmök nem teljesíthetők.”⁴¹

Az egygyegek, mezőkomáromiak szintén így jártak, ők is az elkülönözési eljárás sérelmeit panaszolták. Az idézett X. tc.-re hivatkozva visszautasítják kérésüket.⁴²

Jogosnak érzett panaszaikkal hiába fordulnak az igazságügyminiszterhez. Kérelmüket onnan visszaküldik a megyének. „Mezőkomárom közönségnek úrbéri rendezés és elkülönítés alkalmával közbe jött sérelmeik eránti panaszokra az Igasság ügy miniszter megírja, hogy azok alázatlan kérelmekből elmozdítottak.”⁴³

Nyárad község is ezt a választ kapja úrbéri panaszára.⁴⁴ Miután türelmes várakozásra intették őket, ügyüket felterjesztették az igazságügyminiszterhez.⁴⁵ Augusztus 8-án jegy-

zik be a visszaérkezett választ: „Nyárad helységbeliek alaptalan kérelmeiktől elmozdítottak s nekik meghagyatik, hogy alaptalan panaszaikkal felhagyjanak.”⁴⁶ Szeptember 14-én miniszteri rendeletre hivatkoznak, amely szerint „kérelmeiknek hely nem adatott”.⁴⁷

A balatonfőkajáriak szintén az igazságügyminiszterhez tettek panaszt amiatt, hogy volt földesuruk őket szőlőikből csekély áron kibecsülte. Deák nem ítélkezett ügyükben, hanem magántörvénykezési útra utasította őket.⁴⁸

Vaszaron a lakosság állatait az uraság a közlegelőkről letiltotta. Hiába tesznek panaszt, ügyükben nem történt érdemleges döntés.⁴⁹

Ósi, valamint Berhida és Bakonyoszlop a legelőelkülönözés, a legelő kicsi volta, alkalmatlansága miatt panaszodnak. Beadványaikra ugyancsak a X. törvénycikk miatt nem tud kedvező választ adni a megye.⁵⁰

A zirci cisztercita apátságra általában mindegyik birtokon sok volt a panasz embertelen uszorájuk miatt. Ellenük magában Zirc községben is zúgolódtak a lakosok, de legnagyobb erővel Magyarpolányban tört ki az elégedetlenség. A polányiak ismételt panaszt tettek amiatt, hogy őket a papok hamis felméréssel földjeikből kiszorították, a faizásban megrövidítették, állataikat az eddig használt legelőkről kitalították. Panaszaikra elutasítást kaptak. „Az igazságügyi miniszter 1848-ki Május 5-én 84. sz. a. kelt rendelete mellett magyarpolányi lakosok folyamodását, melyben állományaik csekélyisége, és faizási használat megszorítása által rajtok elkövetett sérelmeket orvosoltatni, és a hibásan felmért határnak újabb felmérését kéri, azon utasítással küldi le, hogy a kérelmekről már felsőbb Királyi határozat által is elvetett folyamodóknak az Úrbéri viszonyokat megszüntető újabb törvények magyaráztassanak meg.”⁵¹

Erre a polányiakat elhagyta a béketűrés: közakarattal megszállták az uradalom borsodi pusztáját, hogy megmenthessék állataikat az éhenvesztéstől. Az apátság a megyéhez fordult, mire kiszállt vizsgálatot tartani Bezeredy Kristóf főbíró. Becsületére válik, hogy a papokkal szemben kiállt a nép igazsága mellett; utasította az uradalmat az elvett vagyonok visszaadására. Ezt az uradalom csak részben teljesítette; a parasztok újabb önkényes legelőfoglalásra kényszerültek. Emiatt aztán karhatalommal fenyegették meg őket, a néppel tartó előjárókat téve felelőssé a helyzetért.⁵²

Nem csodálhatjuk ezek után, hogy a polányiak — részben német ajkú telepések — később elfordultak a szabadságharc ügyétől. Érdekes az erről szóló feljegyzés, amelyben még kísért a „jó Császár” hiedelem is: „Jelentetett, mikép a polányi lakosság, megfelelőkezve hona iránti hűségéről, az ellenségesen előnyomuló Jellasichtól óhajtván várja... nyíltan ki is mondja, hogy ellene nem, csak vele csatlakozva fog harcolni, mert megmenteni őket a magyar urak szarnokságától, kik a Császártól kiadott szabadságlevelet elrejtették.”⁵³

A szigorú ítélet erre az volt, hogy a községet meg kell szállni, lefegyverezni, minden közlekedéstől elzárni, a bűnösöket befogni.

Június—júliusban a panaszok felszaporodnak mind a volt jobbágycsoportok és zsellérek, mind az uradalmak részéről. A lovaszpatonaiak irtásaik elvétele, faizási, makkoltatási, legeltetési, bormérési jogaik korlátozása miatt emelnek panaszt.⁵⁴

Gecseről ugyancsak erdőbeli legeltetés és faizás megszorítása miatt folyamodnak a volt jobbágycsoportok. A vitás kérdések egy részét egységgel elintézték, a továbbiakat a megye a kir. táblához téteti.⁵⁵

A megmaradt földesúri jogok, kiváltságok megszüntetéséért, illetve azok szabad használatáért is mozgolódnak helyenkint. A bakonycsérnyiek először még a törvényes utat keresik, amikor az igazságügyminiszterhez fordulnak a szabad hús- és bormérésért, a helybeli malom szabad használatáért; valamint épület- és tűzifaizást, az elvett legelő és az inotai pusztá visszaadását kéri. A minisztérium felszólítja a megyét a bepanaszolt uradalom meghallgatására és bár a lakosoknak több kérdésben igazuk volt, kérésüket a minisztérium elutasítja.⁵⁶ A csérnyiek nem nyugodtak meg ebben, az inotai pusztát önhatalmúan visszavették, míg karhatalommal el nem űzték őket.

Somlóvásárhelyen az urasági malmot foglalták el. Deveserben a kocsmáltatást gyakorolták, valamint Palotán is, akik ellen Csírke Károly szolgabírókat küldték ki.⁵⁷

Magában Veszprém városban is nagy az elégedetlenség a földesúr püspök ellen. Követelik a szabad hús- és bormérést, a káptalan által jogtalanul elvett erő visszaadását. A városi tanács pedig a letelepedési engedélyek kiadásának jogát vitatja az ahhoz makacsul ragaszkodó püspöktől.⁵⁸ A zúgolódás már felkeléssé erősödött, megfélemezésre katonaságot rendeltek: „Veszprémben mutatkozott mozgalmak lecsendesítésére Erneszt gyalog ezredből 2 század fog szállíttatni, kiknek elhelyezésére rendelés tétetett; és a városban a bormérés végetti lázongók ellen vizsgálat rendeltetett.”

„A f. hó 9-én itt Veszprémben tartott büntetőtörvényszéknek határozatához képest a városban fegyveres kézzel csavargók, ezek által célzott merénnyel úgy a bormérés végetti lázongók, bujtogatók, izgatók ellen a megrendelt tiszti vizsgálatot haladék nélkül teljesítvén azt azonnal a büntető törv. székhez bemutatva utasítottam Cseresnyés István jár. főszolgabíró avval, h. különös figyelemmel legyen a lázongók és izgatók irányában az ide érkezendő katonaságnak elhelyezésében.”⁵⁹

Mezőkomáromban a vásártartás jogáért szállt szembe a lakosság az uradalommal. Az uraság a megyéhez folyamodik a helypénz neki ítéleséért. Ezt meg is kapja. Félve azonban a zendüléstől, Mezőkomáromban karhatalmat rendeltek. Később megnyugodva könyvelik el: „...mezőkomáromi vásár csendességben folyván le, a' helypénz is megfizetett.”⁶⁰

Több helyen zúgolódást váltott ki a szőlődézsma fizetési kötelezettségének fennmaradása a IX. törvénycikk szerint: „Az úrbér és az azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt szolgálatok (robot), dézma és pénzbeli fizetések e törvény kihirdetésétől fogva örökösen megszüntetnek.” — A parasztok természetesen tartották, hogy mindennemű földesúri szolgáltatás alól mentesültek. Azonban a szőlők csak ritka esetben tartoztak a jobbágytelekhez, azok jogilag nem voltak úrbéri jellegűek, tehát a használatukért járó szolgáltatásokat továbbra is teljesíteni kellett.

A papi birtokhoz tartozó szőlők után járó dézsma fizetését a tizedet megszüntető XIII. tc. téves értelmezése folytán tagadták meg; holott az egyházi tized eltörlése nem jelentette a földesúri jellegű szolgáltatás megszüntetését.

A megye vezetői is bizonytalanok voltak az ilyen esetek megítélésében. Látjuk ezt pl. az Állandó Bizottmány június 17-i ülésén bejegyzetéből: „Veszprémi káptalannak járó dézsmás papi tized megszüntetése a szőlőkre kiterjesztetik-e megvizsgálatni hagyattott.”⁶¹ Ugyancsak kivizsgálás alá került a „vörösberényi szőlőbirtokokosok folyamodása 10. dézsma megszüntetése iránt.”⁶²

Világi földbirtokosok volt jobbágyai is sérelmezték, hogy tőlük uraságuk követeli a szőlők utáni járandóságot. Az enyingiek és mezőkomáromiak adták be panaszt ez ügyben.

Az igazságügyminisztertől kapott utasítás alapján jegyzik be szeptember 12-én: „Szőlő dézsmának megadására a megyebeliek kötelezteni hagyattak.”⁶³ Továbbá: „a törvény által meg nem szüntetett szőlődézsmanak ezentúl is leendő megadására azon fölvilágosítással szigorúan kötelezzék a lakosokat, miszerint a törvény csupán az úrbéri szolgálatot s a szoros értelemben vett papi tizedet szüntette légyen meg, és ezen határozat a népnek a szolgabíró urak által haladék nélkül tudomására hozandó.”⁶⁴

A parasztok azonban nem egy esetben önhatalmúlag intézkedtek a szőlőkben, mint a palotaiak is, akik ellen földesuruk panaszt tesz: „Zichy Miklós úr bejegyzése nélkül a szüret idejét kitűzött előljárákat megdorgáltatni kéri, mely folyamodás járásbíró úrnak kiadatik, hogy a szőlődézsma ráhozott 2091. sz. végzéshez képest intézkedjék.”⁶⁵

Keszthely város levéltári adatai között a következő évről találunk hasonló esetet: „Keszthely hegyi szőlőbirtokokosok engedelem nélkül leszüreteltek.”⁶⁶

„Uradalom panaszt tesz az elmaradt dézsmáért.”⁶⁷

„1848. évi bordézsma utólag beszedve.”⁶⁸

A szőlődézsma vonatkozó jegyzetek:

61 VÁL Áll. Biz. jkv. 1140/1848.

62 VÁL Áll. Biz. jkv. 1284/1848.

63 VÁL Áll. Biz. jkv. 2091/1848.

64 VÁL Áll. Biz. jkv. ad 2091/1848.

65 VÁL Áll. Biz. jkv. ad 2100/1848.

66 Keszthely város tanácsának jkv. 1192—375:1849.

67 Keszthely város tanácsának jkv. 1192—386:1849.

68 Keszthely város tanácsának jkv. 1192—390:1849.

Hiába volt meg egyes vezetőkben a jó szándék; a törvény ellenére nem cselekedhettek. A nyilvánvalóan törvénytelen eljárásokat viszont igyekeztek megakadályozni. Pl. a dácai uradalom elzárta a szekérutat; a dereskei közbirtokosság panaszára a megye bírói rendelkezéssel megnyitatta.⁶⁹

Berhidán és Sári pusztán kilencedet szedtek, a gyümölcsfákat lefoglalták. A megye — hivatkozva az ig. min. rendelkezésre, az uradalmat elmarasztalta.⁷⁰

Nemcsak a világi uraságok, a papok sem riadtak vissza törvénytértéstől némi haszon érdekében. A „Kossuth Hírlapja” közöl egy ilyen esetet november 1-én. „Curiosumképpen megemlítem, mikép a tekintetes nemes káptalan megkísérlé a múlt héten úrbéri bért szedtetni. . . a megkeresett kalmár azonban birt annyi politikai érettséggel, hogy nem fizetett. Papp D.”

Még a volt jobbágyoknál is nehezebb körülmények között maradt a továbbra is föld nélküli zsellérség, akiknek a jobbágyfelszabadítás semmit sem hozott. Nem hitték el uraiknak, hogy ők továbbra is kiszolgáltatottjak maradtak. Reménykednek a törvényben, mint a németbányaiak, akik beadványban fordultak az igazságügyminiszterhez; való-e az, hogy nekik továbbra is kell — még a pénzbeni fizetés mellett birt földet után is különféle tartozásokat teljesíteni? A válasza lerombolja reményességüket: „... a curialis birtokon lakó zsellérek szerződésük értelmében tartozásaikat ezentúl is teljesíteni kötelezettek.”⁷¹

A zsellérek nagy része még egy kis kunyhót sem mondhatott magáénak. Pedig mindenki él a vágy a saját hajlék után. Még olyan helyeken is teljesítenetlen maradt ez a kívánság, ahol könnyűszerrel ki lehetett volna elégíteni. Tés falu körül sok a teljesen hasznavehetetlen, még birkalegelőnek sem alkalmas terület. A szegény házatlan zsellérek még evvel is megelégedtek volna. Többen az igazságügyminiszterhez folyamodtak házhelyért, de ez volt az elutasító válasz: „... folyamodóknak tudtul adassék, hogy ezen, a' tulajdon szentségének hibás felfogásából származó alaptalan kérelmőknek hely nem adatik.”⁷²

Ellenhatásként a szolgáltatások megtagadása napirenden volt. Eleinte rendeletekkel igyekeztek a törvénynek érvényt szerezve, a zsellérek munkavégzésre bírni: „... zirci kis házas zsellérek szolgálatuk tellyesítésére kötelezettek.”⁷³

Később már karhatalmat vettek igénybe a szolgáltatásokat megtagadó zsellérek ellen. A földesurak egyre gyakrabban fordulnak a megyéhez ilyen segítségért. Így báró Splényi Béla a pénzesküti pusztában urasági majorsági funduson lakó zsellérek ellen kér karhatalmat, mivel azok a velük kötött szerződés ellenére a szolgálatot megtagadták. A megye utasítást ad arra, hogy a szolgabíró magyarázza meg a törvényt a zselléreknek, szorítsa őket a köteles szolgálat megadására, ha kell, karhatalommal.⁷⁴

Voltak, akik nem túrték békében a nyomorgatást, igyekeztek társaikat is ellenállásra buzdítani. A palotai uradalom zsellérei között olyan erős volt az ellenállás, hogy még az aratást is megtagadták. Halácsy József, a palotai uradalom igazgatója karhatalmat kért a birtokhoz tartozó ösküi, vilonyai, szentistváni lakosokkal szemben, a bujtogatókat pedig keményen megfenyíttetni kérte.⁷⁵

A földesurak igyekeztek a jobbágytörvény fogyatékosait saját hasznukra fordítani. A csalástól, erőszaktól sem riadtak vissza, csakhogy parasztjaikat továbbra is szipolyozhassák. A régebben úrbérinek birt földekre ráfogták, hogy majorságiak, amelyek után a paraszt továbbra is szolgálni köteles. Ilyen eset történt Tótvázsonyban és Hidegkúton. Az itteni lakosok az igazságügyminiszterhez emeltek panaszt, megírva, hogy földjeik előbb úrbérik voltak, utóbb változ-

tatták át őket majorságiakká. Az igazságügyminiszter válsza 1848. július 21-i 3861 sz. a. Tótvázasony, és ugyanekkor kelt 3864. sz. alatt Hidegkút számára: „...ők valóságilag majorsági zsellérek”. Intette őket, hogy uraságaiknak tartozó szolgálat- és fizetésbeli kötelezettségeiket teljesítsék. Együttal kötelezte a megyét, hogy ellenük karhatalmat vezényljen. Ez a beavatkozás szükségesnek is látszott a földbirtokosok védelmére, mert a zsellérek elkeseredésükben megtámadták kúriáikat. Emberhalál ugyan nem történt, nagyobb károkat sem okoztak, de már avval nagy riadalmat keltek, hogy tömegben gyülekezni, zajongani mertek a kastélyok előtt.

Gróf Eszterházy Ferenc és Pál a cseszneki, illetve a magyarszentkirályi lakosokkal szemben próbálja a törvényt ki játszani. Az Állandó Bizottmány 1848. június 10-én 1098. sz. bejegyzés alatt a csesznékiek panaszát gróf Eszterházy Ferenc ellen mint úrbéri panaszt említi. A grófok úgy igyekeztek fordítani a dologon, hogy ők a panasztevőket nem úrbéri, hanem szerződésbeli szolgálataiknak és adózáaiknak teljesítésére szorították. Együttal karhatalmat kértek a csesznékiek és magyarszentkirályiak ellen.

A gazdasági elnyomás mellett a politikai is jórészben megmaradt. Világosan látjuk ezt, tekintetbe véve, hogy a megye akkor 206 000 főnyi lakosából mindössze 16 881 személy bír „követválasztói képesség”-gel.⁷⁶

Sok helyen a követválasztások — a meghirdetett szabadságesszmével szöges ellentétben — a demokratizmust durván megsértve zajlottak le. Ilyen esetekről ad számot a „Közlöny” 1848. június 28-i száma. „...annyiról értesítve vagyok, hogy a somlóvásárhelyi választás törvényessége is kérdésbe vétetik, s hogy az elnök részrehajlással fog vádoltni. Olvas-tam a petítiót, mely szerint a nagyvázasonyi választás törvénytelennel nyilvánították, mert Molnár Dénes emberei törvény ellenére botokkal fegyverkezve jelentek meg. Molnár Dénes ragadta fel első a sátorfát, melyre, mint jelle megperdült a dob, és a sokkal nagyobb számú fegyvertelen ellenpárt szétkergettetés. — Az ugodai választás szintén törvénytelenül végzettnek mondatik, az új választók ott is elűztek; miként a jákói német-ajkú lakosok panaszoják.”

Ezek a törvénytelenségek — sajnos — országosan általánosok voltak; elég csak Petőfi megbuktatásának szőgyenteljes eseményeire gondolni.

Ritkaságszámba mehetett az enyingi kerület választása, amelyről a „Közlöny” 1848. június 30-i száma így tudósít: „A mezőföldi kerület e választóhelyén öt percz alatt népképviselőnk pápai tanár Bocsor István egyhangúlag felkiáltással megválasztott.” Elmondja a cikk az előzményeket is: „Elhatározták az enyingiek, hogy valamint nemzetőrségi tiszteiket, úgy képviselőt is saját vérükből választanak... felkapott szavukat — saját vérükből — némelyek úgy értelmezték, mintha az enyingiek jobbágyot nemes ellenében választani törekednének s miről előbb senki nem is álmodott, fel-tétetett a kérdés „Jobbágy legyen a követ vagy nemes?”... tűntek fel különféle érdekek: az enyingieknek helybeli, a jobbágyoknak jobbágy, a ref. lelkészeknek ref. kellett... s ennyi érdekeknek megfelelt Bocsor!... Uraim! ki másképp hiszi e dologot, ám legyen hite szerint, de én így tudom... kettőt nyertünk: példás csendben követet, és azon okulást, hogy a néptől ne akarjuk magunkat elkülönözni, de igyeke-zünk inkább hozzá simulni.”

Helyesen választottak az enyingiek, méltóbbat alig találhattak volna maguk közül Bocsor Istvánnál, aki annyi ki-váló magyar embert nevelt a hazának, a legjobb nevelési eszközzel: saját példájával.

III. A HAZA VÉDELMEBEN

Az úrbéri viszonyok megszüntetésére leszűkített jobbágyi-felszabadítás mellett még egy nagy gyengéje volt a márciusi törvényjavaslatoknak: a nemzetiségi kérdés megoldhatatlanul hagyása. A politikai cselszövésben oly tökéletes bécsi udvar hamarosan ki is aknáta ezt ellenforradalmi céljaira. Amint az első támadó kísérlete megtört az országgyűlés el-

lenállásán, amelyet erősített a pesti nép újabb megmozdulása; az udvar a nemzetiségi mozgalom felhasználásával igyekezett letörni a magyar forradalmat.

Pedig a lehetőség megvolt részünkre a nemzetiségek megnyerésére: a márciusi forradalmat azok is lelkesen fogadták, a szabadságot köszöntötték benne. A jogos nemzeti követelések megtagadása azonban sorra az ellenforradalom eszkö-zévé változtatta őket.

A Veszprémmel szomszéd Zala megyét közvetlenül érintette a horvátok egyre nyiltabbá váló ellenséges magatartása. Bár a magyar kormány a legmesszebbmenően biztosítókat ígért a horvát nemzeti jogok gyakorlására; Bécs jobban értett az ígéretéshez. Az osztrák kormányzat számára rend-kívül fontos horvátországi bázis kiépítését még márciusban megkezdték. Világossá teszik a szándékot a sietősen megtett intézkedések: bánná nevezték ki Jellasics határőrparancsnokot, mielőtt a Batthyányi-kormány kinevezése megtörtént; tehát még szóba sem jöhetett a magyar kormány beleszó-lási joga az egyik legfontosabb közjogi méltóság betöltésébe. Az intézkedés fenyegető jellegét mutatja, hogy Jellasicsot egy-üttal császári altábornaggyá is kinevezik, aki így a polgári hatalmat jelentő báni méltóság mellett kezébe kapja az egész terület feletti katonai parancsnokságot, beleértve a katonai határőrvidéket is.

A március 25-én Zágrrában tartott tartománygyűlésen a horvátok a Magyarországtól való elszakadáson kívül területi követeléseket is hangoztattak. Kossuth jól tudta, mi rejlik e mögött, amikor az április 4-i ülésen így fordul a horvát köve-tekhez: „Mindenne, ami szent előtettek, kérünk: ne viszálykodjunk! Ne hallgassunk azokra, akik bennünket egymás el-len ingerelnek, mert azok a mi közös gyengítésünkre, elnyo-másunkra akarják felhasználni a viszálykodást.”⁷⁷

Súlyosította a délvideki helyzetet a szerbek ellenségessé váló magatartása, akik a március 17—19-én Pesten tartott gyűlésükön még testvéri szeretetük hangoztatása mellett kér-tek nemzetiségük elismerését, nyelvük szabad használatának törvényes biztosítását. A magyar kormány halogatását, félin-tézkedéseit aztán a nemzetiségek előtt értéktelenné tette az udvar április 25-én kiadott ún. Pillersdorf-féle alkotmánya, amelynek 4. paragrafusa ígéretet tett a nemzetek egyenjogú-ságának elismerésére.

A szerbeknek az ellenforradalom oldalára tolodását fokoza-ta az is, hogy nagy népgyűlést a népmozgalom ellen hozott statárium miatt a Jellasics fennhatósága alá tartozó Kar-lócára tették. Ezen, a május 13-án tartott gyűlésen több ez-res tömegben gyűlt össze a szerb népesség. Ezután még job-ban erősödtek a szeparista törekvések és a magyarlakta terü-letek zaklatása. Tolna és Baranya a környező megyéktől is kért segítséget megfűkezésükre.

Batthyány is belátja végre a védelem megszervezésének szükségességét, amelytől eddig visszattartotta az a félelem hogy az udvar ellenséges szándékot láthat az önálló magyar ezredek felállításában. Május 16-án jelenik meg a nemzeti őrsereg alkotásával és rendezésével megbízott ideiglenes vá-lasztmány elnökének br. Baldacci Manó ezredesnek felhí-vása az első tíz honvédszázalaj megalakításáról, amelyben Veszprémet is hadfogadó helynek jelöli ki. Azonnal megkez-dik a sorozást. A belépők az eskütétel alkalmával 20 pengő forintot kaptak, mint szokásos foglalópénzt, ellátásuk-, fegy-verük- és ruházatukról az állam gondoskodik.

Voltak azonban, akik nem tartottak számot díjazásra, mint pl. Mezriczky Gyula kővágóórsi ifjú, aki 20 pengő for-int foglalópénzt avval ajánlotta fel, hogy kötelességének tartja nem pénzért — hazáját védeni.⁷⁸

Veszprémben május 1-én választották meg az Állandó Bi-zottmányt, amelynek május 27-i ülésén ismertették Hunkár Antal (Veszprém eddigi országgyűlési képviselője) főispáni kinevezését.⁷⁹

Székfoglalója alkalmából a tisztikar nevében Kun Sándor főjegyző üdvözölte és örömét fejezte ki, hogy: „a megye kor-mányszásával oly hazafi bízott meg, kinek hazafias múltja egy szép jövőre nézve elég biztosítókat nyújt.”⁸⁰

Május 30-án Hunkár új megbízatást kapott, Csány László helyett királyi biztosul teljes hatalommal felruházottat a megye területére.⁸¹

Csány Lászlót az országos ügyek nagyobb feladatokra szólították; az egész Dunántúl kormánybiztosa lett. Őrá hárult az egész határvidéken az őrcsapatok szervezése, népgyűlések tartása. Csány támogatta Kossuthot Jellasics üzelmeinek leplezésében. De hiába nevezette ki a minisztertanács április 16-án a magyarbarát Joszypovics Antal Zágráb megyei főispánná, Jellasics megakadályozta az ő, valamint a kormány által Horvátországba küldött többi új főispán hivatalba lépését. A június 5-én általa egybehívott horvát kormánygyűlésen kimondotta Horvátországnak Magyarország-tól elszakadását és az osztrák császársághoz csatlakozását.

A határon veszélyessé vált a helyzet. Kossuth Csány László parancsnoksága alá rendeltette a Dunántúlon állomásozó sereget és a nemzetőrséget. Csány 3 hét alatt 25 ezer főt számláló védősereget szervezett. Sajnos, felszerelése nem történt meg ilyen hamarosan — a hadügyminisztérium a seregnek csak kétezer puskát juttatott. Kossuth ígér segítséget. Ezt írja Csánynak: „...Csak arra kérem királyi biztos urat, legyen szíves a körülmények s időnkint veendő újabb megújítási megbízásai szerent engem értesíteni, hol s mennyi összegre lesznek nagy fontosságú eljárásban szüksége, — ha föld alul kell is teremtenem — meglesz.”⁸²

A nemzetőrsereg folyamatban levő szervezésén kívül Csány a népre is számít; már június óta sürgeti a népfelkelés meghirdetését. Kossuth is helyeselte ezt a tervet, egyik levelében közli a tolnai alispánnal: „...a Drávára dűlő megyék köteleztesen Csány rendelete szerint saját megyéjük határának megőrzésére s a berohanások meggátolása végett tömegben fegyvert fogni.”⁸³

Az általános népfelkelést Csány döntő jelentőségűnek tartja nemcsak hadászati szempontból, hanem a néphangulat alakítása miatt is. Keszthelyről június 22-én kelt levelében írja erről Kossuthnak: „Jellasicsékat egy módon bírhatnánk pacificatióra s ezen egyetlen mód a nagyobb erőnek felmutatása részünkről, kiváltképpen egy olyan erőnek, mely nem a sorkatonaságnak annyira, mint a népnek kifolyása, mint-hogy szárnyaló állhírek következtében egész Horvátországban népünkről a haza ügye iránt közömbösséget hisznek.”⁸⁴

A határmenti Zalában⁸⁵ megerősítették a nemzetőrséget és a csapatokat gyakorlatozásokon képezték a védelmi harcra. A keszthelyi Georgicon növendékei Reischer Endre tanár segítségével megalakították a „Zalamegyei önkéntes csapat”-ot.

A szerb és horvát lázadás támadó szándékának fenyegető hírére a keszthelyi gazdászok csapata megnövekedett: hamarosan 200-ra emelkedett számuk a hozzájuk csatlakozott mesterlegényekkel és a gimnázium V–VI. osztályos fiaival. Ők őrizték a város határát; lövészgyakorlatokat tartottak, amelyek költségeit maguk viselték. A diákszekek azonban hamar kiapadtak, ekkor Csány László vette pártfogásába őket, aki május elején Keszthelyen járva, meghívta a fiatalok vezetőit, Kássa Lajost, Szekovics Pált és Meleg Jenőt a zalaegerszegi megyegyűlésre, hogy ott a jó kiállítású ifjak láttán a megyei küldöttek szívesebben megadják a Csány által csapatuknak kért támogatást.

Amikor megjelent Batthyány és Baldacci felhívása a 10 000 főből álló rendes nemzetőrség felállításáról, a Georgicon hallgatói közül 24-en azonnal beléptek, vállalva a 3 évi szolgálatot. Hamarosan több követőjük támadt.

Május 24-én az intézet hallgatói az igazgató lakása elé vonultak és bejelentették, hogy tömegesen a haza védelmére állnak. Az iskola tanári kara felmentette őket a június 18-ra kitűzött vizsgák alól és kiadta a végzősök bizonyítványát. A fiatalok nagyrésze a rendes nemzetőrségbe soroztatta magát.

Lelkesítő példájuk meggyorsította a 7. zászlóalj megalakulását, utánuk a város idősebb polgárai is nagy számmal álltak be.

A szervezést Balogh Ferenc városbíró, Sebessy Kálmán, Laky Demeter és Kulcsár Fábian premontrai tanárok, Reischer Endre georgikoni tanár, Szabadhegyi, Malatinszky és Nedeczky környékbeli földbirtokosok intézték.⁸⁶

A Keszthelyen megalakult zászlóalj 3 hónapra tervezett toborzókörútra indult Zalaegerszeg, Szombathely, Pápa, Devecser, Sümeg útvonalon. Azonban az események következtében alig 3 hét idő került rá. Egerszegen sok iparos, Szombathelyen és Pápan főleg diákok csatlakoztak hozzájuk. Szombathelyen kaptak fegyvert és tiszteket, Pápan ruházattal látták el őket, jórészt a város mestereinek önkéntes munkája révén.

Alighogy a Dráva mentén megkezdődtek a félvezetett horvátok zavargásai, Veszprém megye népe is kész fegyvert fogni a haza védelmére. Az Állandó Bizottmány június 24-én tartott ülésén felolvassák Csány László levelét, amelyben hivatkozva a horvátok zendülésére, felszólítja a megyét, hogy minél nagyobb számban is minél hamarabb nemzetőrséget állítson fel. Az ülés határozatot hoz, hogy a nemzetőrség egy harmadába négyezer fő önként vállalkozót szervez; ha ez így nem sikerülne, sorshúzás útján állítják ki a csapatot.⁸⁷

De sorshúzásra nem volt szükség. „...a lelkesedés határtalan... Veszprémben ma már mindenki sorshúzás nélkül önkéntesnek adja magát... Ezek talán utolsó soraim. A jövő tudósítást — szeretem hinni — már más tudósító kezeitől veendő a hivatalos „Közlöny”, míg én németajkú századomat magyarul lelkesítve vezetendém méltatlan elleneink elébe.”⁸⁸

Sajnálattal kell megállapítanunk ebből a kis cikkreiszletből is nemzetiségi felfogásunk szűklátókörűségét. Mennyire sérelmeztük mi a magyar ezredek német vezényszavát! — de azt most természetesnek veszi a lelkes ifjú magyar ember, hogy németjeit magyar szóval vezeti harcra — amikor azok a mi érdekünkben fogtak fegyvert.

Megyénk németajkú lakosai mellettünk álltak a szabadságharcban. „Kossuth Hírlapja” 1848. szeptember 18-i számában közli: „A lapok örömmel állapítják meg a Veszprém megyei németek harckészségét.”

Amikor az osztrák ezredekben, a határon túl állomásozó magyar katonák a haza veszélyének hírére otthagyták csapataikat, ellenük a hadi fegyelem megsértése miatt a hadügyminiszter eljárást indított.

Megyénk vezetőségének hazafias érzelmét mutatja, hogy melléjük állnak: „Virtenberg (sic) huszár ezred 1 százada, mely Galitzában tanyázott és a haza veszély hírére hazájába jött — pártoltatni felírást intéz a megye a nádorhoz és a hadügyminiszterhez.”⁸⁹

A felírára azt válaszolja a hadügyminiszter, hogy „a haza szökött század alól a hadi fegyelem alól fel nem mentethetvén, ellene a vizsgálat megrendeltetett.”⁹⁰

A veszély növekedésével nőtt a harcra kész nép elszántsága. A Kossuth szavára megajánlott 200 000 újoncból megyénkre 3086 került. De amint a Pesti Hírlap szeptember 26-án közli, a rája eső újonckvíta megadásán túl Veszprém megye 1000 önkéntes nemzetőr kiállítását vállalta.⁹¹

Veszprémben és Pápan egy-egy választmány eszközölte a sorozást. Ennek alkalmával számos esetben megmutatkozott a hősi lelkesedés, áldozatvállalás. „Kossuth Hírlapja” így közli pápai tudósítójától: „...nálunk 20-ó óta szép sikerrel foly a besorozás s a lelkesedésnek több lélekemelő példái tűnnek fel.” A továbbiakban megemlékezik Stelczer Pál nyugalmazott jószágfelügyelőről, aki idősebb fia besoroztatása után 19 éven aluli másik fiát is önként vitte a választmányhoz a haza szolgálatára felajánlani. Név szerint megemlíti több ifjút, akik anélkül, hogy kötelezve lettek volna, vetélkedve soroztatták be magukat. De legjobban meglepte a választmányt „három gyönyörű külsejű legénynek ritka lelkesedése”. A cikkíró szerint is méltók, hogy a haza ismerje őket. Egyikük Fekete Dani, 24 éves létére nem esett az összeírottak sorába, és amikor megkérdezték tőle, hogy helysége illetőségébe kívánja-e magát számíttatni, azt válaszolta, hogy ő a kellő számon túl, saját szántából áll a haza védelmére. A másikat, Farkas Gábort figyelmeztették, hogy mint egyetlen fiú, nincs szolgálatra kötelezve, de ő azt mondta: „Middőn édes magyar hazám veszedelemben forog, ha volna, hatvanhat apám is elhagynám.” Freili József, a harmadik, megfogadta, hogy az ellenség sorából ezer közül is kihozza azt, akit neki tisztje parancsol. Mindhárman Tósokra valók voltak. „...és ez a három fiú nem a tanult, nem is a nemes

osztályból való: ők a Bakonynak vad virágai, volt jobbágyoknak ép testű, ép lelkű gyermekei.”

A nemzeti őrsereg betanítására a megye Állandó Bizottmánya Rosás Lajost, Markovits Mátyást és Anfenberg Róbertet rendeli ki.⁹²

Ugyancsak gondoskodnak az útrakészülő csapat egészségügyének ellátásáról: Hoffelder József főorvos négy alorvossal és egy gyógyszeressel táborba vonul velük.⁹³

Az őrseregbe több tiszt ajánlkozott, mint amennyire szükség volt, ezért sorshúzással jelölték ki a csapat tisztjeit. Akiiket nem sorsoltak ki, azok mint közsítézek álltak be. Így került a közsítézek sorába a megye közszeretben álló alispánja, Rosos István is.⁹⁴

Július harmadikára útrakészen állt az őrsereg akcióra szólított egyharmada. „...királyi biztos úr felszólítására a megye is felajánlva az összes nemzeti őrsereg egy harmadrészt, örömmel lehetett tapasztalni, hogy osztálykülönbség nélkül sietnek egyesek elsőként a táborban akkor, midőn fegyverre hí a haza megmentésének szent ügye. — Ugyanis Veszprém megyének örök dicsőségére legyen mondva, nem arról volt a szóváltás, hogy ki maradjon honn, — a legnagyobb hazafiúi lelkesedés közt vetélkedtek elsőnek lehetni, s csak hosszabb vitaközlés után lehetett abban megállapodni, hogy ezúttal minden száznak egy harmada fognak elmenni; ennek folytán megyénk fekvéséhez képest 6-án Pápán 1342 nemzetőr, Vásárhelyen 964, Veszprémben 1013, Nagyvácszonyban 460, Siófokon 455 vonulván össze a tisztekkel együtt; összesen 4234 egyén indult el Keszthely felé. . . rendeltetési helyét elfoglalni. Magasztos, de érzékeny jelenet volt ma reggel 4 órakor nálunk, midőn a tőlünk kiindult sereg felett főispánunk lóháton szemlélt tartva, rövid, de velős beszéddel a távozókat lelkesítette, a közsítézek sorából pedig Rosos István alispán kiállván, érzékeny szavakban vőn tőlünk búcsút, ajánlván hátrahagyott családukat a honmaradt polgárok gondviselésébe. . . Az állandó bizottmány elhatározta, hogy távollét idejök alatt ön és családjuk személye és vagyona ellenében rendes per útján, bármilyl keresetet formálni szabad nem lézsen nem csak, sőt hátrahagyott családjuk és vagyonuk is az illető helyhatóságuk becsületének védpaizsa alá helyeztetnek.⁹⁵

A Veszprémben állomásozó honvédalakulatokhoz és a nemzetőrséghez június 19-én nevezte ki a nádor és Batthyányi a főtiszteket.

Századosoknak:	Dipold Antal főhadnagy, Hász Károly százados.
Főhadnagyoknak:	Pav Adolf nyugd. hadnagy, Kompoltó Ágoston hadnagy, Bottlik Márton volt főtiszt, Balázsházy Mihály volt főtiszt.
Alhadnagyoknak:	Szluha Pál volt hadfi, Csihányi Ferenc volt őrmester, Jelenffy Ferenc volt hadfi, Martiniés Imre volt őrmester, Grisza Ágoston.

Havranek Lajos őrnagy július 19-én a baranyamegyei Viszlórlól jelenti a Veszprém és Csesznek járási nemzetőrcsapatok rendeltetési helyre érkezését. A Bizottmány elrendelte, hogy a szolgabírák közöljék ezt járásaikban a néppel.⁹⁶

A járásokon csoportosított nemzetőrök három-ötthetes váltással voltak az őrvonalban. A csapatok váltása rendszerint ünnepélyes formák között történt, mint ahogyan azt Varjas Imre közli Sümegről. Megírja, hogy a második csapat is majdnem teljes egészében önkéntesekből állt ki, de sokan az első csapatbeliek közül is ottmaradtak. A tisztek nagy számban vállalták továbbra is a szolgálatot, amit csak helyeselni lehet, különben megakad a sereg gyakorlott vezetői hiányában. A Drávától visszaérkező csapatot az egész város népe megünnepelte; messze eléjük mentek és úgy kísérték őket a városházaig. Ott hadnagyuk, Csontos Sándor hadrendbe állította a csapatot és helytállásukért köszönetet mondott. A városbíró végül „tartalomdús lakomára” hívta meg valamennyiüket.⁹⁷

Másnap egy Pápáról érkezett panaszos levelet ismertet a „Kossuth Hírlapja”, amely szerint kifogást emelnek azon hadügyminiszteri rendelet ellen, amely a családi gondokkal terhelt személyeket fölmenti a mozgó őrseregbe soroztatás alól. Írja, ha a rendeletet betű szerint vennék, alig lehetne Pápáról 25 nemzetőrt mobilizálni. „...De a város közönsége igen helyesen fogta fel a rendeletnek értelmét, mert mind a mellett, hogy a lakosok legnagyobb része elannyira terhelve van családi gondokkal, hogy sok hátrahagyott családnak eltartásáról a hatóságnak kell gondoskodni, még is a hazafiúság szent érzelme buzdítva keblöket, 350 egyén ment innen a Dráva partjára.”

Pápán van a szíve a megyének ezekben a nehéz időkben. Itt, a hazafias szelleméről közismert ősi kollégium hatására lelkesebbek az emberek, az áldozatokból nagyobb részt vállalnak. „Kossuth Hírlapja” augusztus 27-én közli pápai tudósítójától: „Az előítéletek bilincsei nálunk is kezdenek hullani. Az izraeliták nemzetőreink közé soroztatván, tisztjeik választásába is befolytak. A honvédek 7-ik zászlóaljja nálunk tanyáztván — noha még törvény által nincs kimondva — minden rangkülönbség nélkül szállásoltattak be, s mindenki által a legnagyobb szívességgel fogadtatnak, igen jól tudván városunk lakói azt, hogy a katona többé nem ellenünk, és hogy honvédeink nem az önkénynek vak eszközei lévén, őket csupán a haza iránti lelkesedés hívá zászlójok alá. . . Honvédeink száma az újonczokkal napról napra szaporodik. . . Jó fegyverrel ellátott honvédeink nagyobb része még ruhátlan, de mesterembereink e részben is dicséretre méltó részvétellel járulnak a haza oltárára: ugyan is magyar szabóink 80 darab öltönynek és minden posztónak felszabását, csizmadiáink 10 pár, német vargáink 30 pár bakancsnak, lelkes nőink és a német szabók pedig több fehér ruhának megvarrását ingyen ajánlották és már munkába is vették.”

Megfigyelhetjük az egykorú lapokban, hogy az új magyar fegyveres erőnek eddigi „rendes nemzetőrség” — elnevezése helyett egyre jobban terjed — általánosul a „Honvéd” kifejezés. Ezt a szót, amelyről azt tartják, hogy Kisfaludy Károly alkotta, Kiss Károly honvédtuszárr ezredes kezdte tudatosan terjeszteni, felszólítva a hírlapírókat és az új katonákat a honvéd szó használatára.⁹⁸

A 7. honvédzászlóaljhoz tartozó keszthelyi diákok — amint Szekovics Pál naplójából olvassuk — augusztus 10-én érkeztek Pápára hosszabb tartózkodásra. „Sok víg napok folyása között itt szereltettek fel rongyos újontzaink, nagyjából a város lelkes hölgyei és mesteremberei által. Itt történt első gyakorlásuk fegyverbe, s a zászlóalj szeptember 5-én végezte a felszerelést.” Hatodikán búcsút vesznek Pápától és gyors ütemben menetelnek a határra, ahol a veszprémiek is táboroznak. A keszthelyi diák barátságot köt itt a veszprémi Grisza hadnaggal.⁹⁹

Kellett is az ember a határon, amelyet védtelenné tett Ottinger Ferenc vezérőrnagy árulása. Ennek a volt császári tisztnak parancsnoksága alatt a Wasa és Ernő serezekből 1–1 zászlóalj, két honvédzászlóalj, két huszárszászad, 16 ágyú volt a Dráva-vonalon. A védelem megszervezése helyett Ottinger összejárt az ellenséggel.

Július végén Jellasics felajánlotta Batthyánynak a kölcsönös visszavonulást a Drávától. Még folytak a tárgyalások, amikor Ottinger egy Jellasicstól vett parancsra augusztus 19-én megkezdte csapatait átvinni a Duna—Tisza közére. Csány közbelépése akadályozta meg a teljes kiűritést.

Jellasics megtévesztő szándékát leleplezték a Horvátországból jövő menekültek, akik elmondták, hogy Varasd mellett nagy csapatösszevonásokat tart. Augusztus utolsó napjai rendkívül mozgalmasak. A magyar kormány az utolsó lépést is megteszi a várható horvát támadás elhárítására: 31-én Csányt meghatalmazzák, hogy akár az elszakadás árán is, kössön megegyezést Jellasicssal.

A bán azonban már augusztus 26-án megkapta a közlést, hogy napokon belül visszavonják a júniusi felfüggesztést — amelyről mindkét fél tudta, hogy csak formális volt —, és kitűzték a támadás napját augusztus 31-re.

Batthyány és Deák Bécsbe érkezve értesült a király szeptember 4-i kéziratáról, amelyben visszahelyezi Jellasicsot báni méltóságába. Megérthették ebből, hogy a magyaror-

szági forradalom sorsát már megpecsételték az udvarban, mégis napokat késedelmeskedtek, a királyi kihallgatásra várva. Bécs biztos lehetett már a dolgában: a forradalmakat Európa-szerte leverték, ők is úrrá lettek a prágai és bécsi helyzet fölött, erőiket most már Magyarország ellen fordíthatták.

A szeptember 10-ről 11-re virradó éjjel Varasdánál Grammont ezredes vezetésével kb. 20 000 fő, Róth és Philipovics vezérlete alatt mintegy 10 000 szlovéniai határőr és vagy 5—7 ezernyi martalóc tört át magyar területre. Hábóritatlanul nyomulhattak előre; öldökölve, rabolva, gyűjtogatva — az utat szabaddá tette előttük az új hadseregparancsnok, Teley Ádám gróf. Jellasics megküldte neki a szeptember 4-i királyi kézirat másolatát, amelyből megérthette, hogy a bán a császár akaratából cselekszik, ezenkívül 2 kiáltványát, amelyeket nagy számban terjesztettek. Egyikben a népet ámtítja, a másikban a katonaságot igyekszik a maga oldalára állítani. A Hardegg vasas-ezredet és két másik lovascsapatot áruoló parancsnokaik át is vezényelték az ellenséghez. Leveleiben mint felettese utasítja Teleyt, hogy azokat az egységeket, amelyek nem hajlandók áttánni, vigye Stájerországba. Teley ezt már a közkatonák hangulata és saját tisztjeinek ellenállása miatt sem merete megtenni, de visszavonult Kanizsáról Keszthelyre. Bogyay szeptember 6-án kapta meg az értesítést, hogy a Wasák depóját Keszthelyre helyezik. Teley a Festetics kastélyban szállt meg, Csány Bogyay házában. Ott tartották a haditanácsot a horvát támadás után.

Teley szeptember 14-én megrovást kapott a hadügyminisztertől a visszavonulás miatt, erre a tanácskozáson nyilvánosan és határozottan kijelentette Csánynak, hogy mivel őt Jellasicssal egyazon eskü kötelezi, vele megütközni nem fog, Batthyányt nem ismeri el törvényes miniszterelnöknek, magát „közönyös állásba fogja helyezni” és ha Csány emiatt nem gondoskodik seregéről, áttánn Jellasicshoz.

Csány azonnal tudatta ezt az országgyűléssel, valamint a környező megyékkel. Veszprémben az Állandó Bizottmány szeptember 16-án tárgyalja Csány értesítését, valamint ugyanekkor érkezett másik levelét, amelyben közli, hogy a Miklós huszárok tisztja kara és a Sándoroknak századosa, gróf Bubna — az ütközetre elhatározottnak nyilvánítják magukat, éppen ezért úgy rendelkezik, hogy a megye hozzájuk küldje a Sümegen és Tapolcán gyülekező nemzetőröket.¹⁰⁰

Hűség maradt a vegyes összetételű Erdő ezred és a zömében szlovák Wasa ezred is.

Sok vád érte Veszprém megyei nemzetőreinket a baranyai Dráva-vonal elhagyása miatt. A megye, hivatkozva arra, hogy a nemzetőrök toborzása alkalmával határozottan megígérte, hogy szolgálatuk csak egy hónapra terjed, ezért: „...nem engedi meg adott szavának szentsége, hogy a csapatokat határidőn túl is a Drávnál tartsa.” Hazarendelte tehát nemzetőreit, előzően azonban értesítette Csányt és Baranya megyét, hogy az őrvonal ellátásáról gondoskodjanak az időre, amíg a Veszprém megyéből szeptember 15-én elinduló önkéntes nemzetőrsereg megérkezik.¹⁰¹

A veszprémi nemzetőrök őrnagya, gróf Eszterházy Pál szeptember 15-én ad jelentést a Dráva mellől visszavonuló csapat helyzetéről. A zászlóaljban több mint 300 beteg volt, amint írja, a halálozások is sűrűek. Azt a kérdést intézi a Bizottmányhoz, hogy ha ellenséggel találkozik útjában, megtámadja-e azt, vagy kikerülje.

Egy kisebb honvédsapat, Teley visszavonulási parancsával nem törődve, felvette a harcot a túlerővel szemben; 13-án a Dráva-parton, 15-én Kiskomáromban, 18—19-én a felkelt néppel együtt Kanizsán küzdöttek. Egy harcoló csoportjukat, amelyben keszthelyiek is voltak, Szentgyörgyvárnál bekerítette és lefegyverezte az ellenség.

A népfelkelés szinte ösztönösen fellángolt, amerre Jellasics hordái elvonultak. De Batthyány csak többszöri sürgetésre, szeptember 13-án írja meg felhívását Zala, Somogy, Veszprém, Tolna, Baranya, Fejér, Győr, Komárom és Vas megyékhez. „Azon vész, mely a magyar hazára és különösen a magyar nemzetre alkotmányos szabadsága kivívása óta perczről percze nehezdedék, íme egész erejével kitört. A drávai vonalt az ellenség 3 helyen nyíltan megtámadván, ha-

zánknak a Duna—Dráva közti részeit fegyveres erővel elfoglalni, azon földet, melyért őseinknek annyi vére omlott, tőlünk, hű maradékoktól jogtalanul eltulajdonítani, s a magyar nemzetet szolgává alánni törekszik. Azon kötelességnél fogva tehát, mely mint e hazának miniszterelnökét engemet a honhoz, a nemzethez csatol, felszólítani sietek a közönséget, miszerint a lakosságot a haza szent szeretetére s a századok óta fennállott alkotmányos szabadság nemes érzetére emlékeztetve s buzdítva, azonnal tömeges felkelést rendelni, minden fegyverforgató embert kiállítani, ott, honnan az előre nyomuló ellenség részéről a veszély leginkább fenyeget, összpontosítani, s az így felkelő sereget alkalmas vezető egységekkel, élelemmel s szükséges védőeszközökkel ellánni, s azzal az ellenséget, míg előlről a rendes hadsereg által megtámadtatik, minden oldalról nyugtalanítani, pusztítani, az ellenségtől elzánni, egy szóval, mindent elkövetni szoros, egyszerűs mind hazafiúi szép kötelességének tartsa.” „És mi azt, hogy a magyar nemzet, megsértett jogait fegyverrel is kivívni, megónni még mindig elég erős, elég hatalmas, a művelt világ előtt bebizonyíthatjuk.”¹⁰²

Veszprémben is megindult a felkelés szervezése. A lelkesedést tapasztalva a „Nemzetőr” szeptember 24-i száma már arról reménykedik: „Veszprémben 10 000 nemzetőr áll ki a síkra!”

Pápa környékén szeptember 18-án csak első felszólítások történtek a falukban, de semmi vonatkozás sem mutatkozott; sőt nemcsak a magyar, hanem a német falukban is öröndetes a felszabadult nép készültsége, írja a „Kossuth Hírlapja”.

Eredménnyel járt a honvédsapatok önkéntes toborzása is. Szeptember 19-ről keltezte írja a pápai hírközlő: „A Hunyady csapat toborzása városunkban is foganatdús volt. A derék vadászok néhány nap alatt száz fővel szaporodtak.”¹⁰³

„Szeptember és október igazolták, hogy a kormánybiztosi rendszer a nép mozgósításának sikeres eszköze, írja Hunkár Antal főispánunk, akit szeptember 20-án kormánybiztossá neveztek ki.”¹⁰⁴

„Felsőes eszme az, melyre a kormánybiztosokat méltóztatott serkenteni, — az összpontosítás, — mert az akarat, a lelkesedés mindenhol nagy és nemes, de vezérelni kell azt.”¹⁰⁵

Nem maradt tehát eredménytelen Kossuth szeptember 21-i felhívása, amelyben Veszprém megye népét is fegyverbe szólította: „A Bakonyság körüli nép vegye be magát a Bakonyba nagy tömegekben, s onnét igyekezzék az ellenséget nyugtalanítani, éjjel-nappal zaklatni, és neki minden pillanatban kárt tenni; szem előtt tartva mindig azt, hogy a Bakonyság az ország anyagi főereje.”¹⁰⁶

A megyét közvetlenül fenyegető ellenséggel szemben szabadcsapatokat alakít a nép, amint arról a „Közlöny” több száma is hírt ad.

Miután az áruoló Teley a Balaton északi partjára vonult vissza, Jellasics a déli oldalon akadálytalanul nyomulhatott előre. A Bizottmány a Siófok Lepsény közti út biztosítására 500 nemzetőrt küld le.¹⁰⁷

Közben Veszprém megye területén folyik az ellentámadás szervezése. Egyes fejlesztett vezetők ugyan Budáig akarták visszavonni a csapatokat — a leghelytelenebb módon a fővárost veszélyeztetni. A Honvédelmi Bizottmány azonban megálljt parancsolt. Kossuth is ezt a helyet tartotta legalkalmasabbnak a védekező hadállásra. Szeptember 18-i vezércikkében írja, hogy valahol Veszprém vagy Fehérvár tájékán kellene megásatni azt a sírt Magyarország asszonyaival, amelybe az agyonvert betörők holttesteit elföldelik.¹⁰⁸

A magyarországi csapatok más tisztjei is úgy vélték, hogy a nagy ellentámadás Veszprémnél vagy Fehérvárnál várható. Ez a vidék ugyanis nyílt csatára alkalmas hadműveleti terület lehet; másrészt világos volt a hozzáértők előtt, hogy Jellasicsot Fehérváron túl semmiképp nem engedhetik, ha csak nem akarják megkockáztatni a főváros elestét.¹⁰⁹

Batthyány szeptember 13-án arra kérte Csányt, hogy ha a magyar haderő nem tud ellenállni Jellasicsnak, a fegyveres erő Veszprém tájékára, mint legcélszerűbb helyre, hova körülbelül 10 000 nemzetőr, 6 század huszár, 30 ágyú indulóban van, összpontosítani szíveskedjék.¹¹⁰

A képviselőházban szeptember 15-én ismertették Csány jelentését Teleky árulásáról. Batthyány azt javasolta, hogy a nádort, aki hivatalánál fogva az ország főkapitánya, kérjék fel a fővezérségre; azt remélte ezzel, hogy Jellasics nem mer fegyverrel támadni a Habsburg főhercegre és a tisztkart is megszállás alá hozhatja.

A nádor elfogadta a megbízást, sőt úgy nyilatkozott, hogy azt kötelességének tartja. Ő is Veszprémet jelölte ki a sereg összpontosítására, ahova 17-én meg is érkezett.

Csányval is közli ezt, aki megindul a Keszthelyen összegyűjtött sereggel. Előre üzenetet küld a tapolcai főbíróknak. Vargha sürgősen elrendeli, hogy „a járás összes lakói, kik csak karjukat emelni tudják, s hazájukat szeretik, szeptember 18-án délre a tapolcai síkon puskával, kaszával, dárdával, vasvillával táborba gyülekezzenek.”

Csány 18-án ott is van, innen írja vissza Bogaynak Keszthelyre, hogy 19-én reggel 11 órára várja a nádort Tapolcára.¹¹¹

István főherceg azonban csak Veszprémig jött, erre Csány is oda indul. 19-én Nagyvázysonyból ír a megye összes fő- és alszolgabírájához nemzetőrökért, majd 21-én már Székesfehérvárról küld Bogaynak meghatalmazást „erő gyűjtés”-re.

A nádor közben Balatonfüredre megy, hogy Jellasicssal találkozzék. A megbeszélés szerint ennek a Balatonon kellett volna megtörténnie. A főherceg és kísérete a Kisfaludy gőzösnön meg is jelent a kitzűzött helyen és időben, Jellasics azonban nem.

A táborba visszatért főherceget már várta a titkos királyi futár a parancssal, hogy ne bocsátkozzék harcra Jellasicssal, mert az nem volna összeegyeztethető császári hercegi mivoltával. A nádor ezután még megtartotta Veszprémben a csapatszemetlét, buzdító beszédet tartott, majd még ugyanazon a napon, 22-én — anélkül, hogy Mógának, akit ő vitt magával Teleky leváltására — szólt volna, Budára távozott. Batthyányval elhitette, hogy személyes közbenjárással igyekeznek a királyt megnyerni és nádori tisztéről lemondva Bécsbe szökött.

Szeptember 21-én intézkedik a megye az ellenség várható útvonalának ellenőrzéséről. „Végh István alügyész az ellenség mozdulatainak kísérésére Nagyvázysonytól Keszthelyig terjedő vonalra kiküldetett.”¹¹²

Szeptember 23-án kerül először ellenség a megye területére, amint azt Majtényi István jelentette. Bár a mi nemzetőrök a Füreddel ellentétes parton a lakossággal együttműködve felvették velük a harcot, nem bírnak a túlerővel.

Közben Keszthelyen készen álltak a védelemre, nehogy a gyülekező sereget erről az oldalról hátbatámadhassa az ellenség. Hat ágyút állítottak fel a Gát-dombon, hatot a Miklós-temetőben és ugyancsak hatot a plébániaföldeken. Közben igyekeztek zavarni a felvonuló ellenség utánpótlását.

A keszthelyi nemzetőrök szeptember 24-én hajtottak végre egy bravúros akciót. Balogh Ferenc városbíró, aki egyben nemzetőrkapitány volt, szervezte a rajtaütéseket. Már előző napon hírt vettek Jellasics egy utócsapatának közeledéséről, amely 7 ágyút szállított. Kémeket küldtek Kiskomáromba, kifürkészni a csapat létszámát. Reischer georgiconi tanár és Rozmanics ügyvéd paraszti ruhában, szalmásszekéren mentek a felderítőútra. Míg azok végére jártak küldetésüknek, Keszthelyen összeverbuvártak 60 önként vállalkozót s a kis csapat levonult a sávolyi majorba, ahol a kémekkel megbeszélte találkozó volt. Az útbaeső falvakból többen velük tartottak. Nagy elkeseredéssel vették a hírt, hogy nincs remény az ágyúk megszerzésére, mert azokkal már messze járnak a horvátok. Azonban némi vigasztalást nyújtott a harcrakész csapatnak a 72 kocsiából álló élelmiszerutánpótlás közeledésének híre. Szekerenként 2–3 emberből álló kísérettel vonultak, de így is legalább kétannyian voltak, mint a mieink. Mesterházy János a szécsényi erdőt szemelte ki támadásra alkalmas helynek; vastag fatörzsek mögé rejtőzve várták itt az ellenséget. Hajnali 2 órától kezdve várakoztak, míg 7 óra tájban megérkezett az első szekér; de ellenkező irányból. Jellasics postáját vitték Zágrádba. Remek fogás volt ez! Mesterházy biztos fedezettel, felbontatlanul Pestre küldte a

postaszakokat, a két foglyul ejtett katonát pedig Keszthelyre kísértette.

Mintegy másfél óra múlva a várt szekérkaraván is megérkezett. Megvárták, amíg a zömök áthalad előttük, aztán Bory nemzetőr-dobos megadta a jelt a támadásra. Gerbics puskás első lövése megállította a társzekereket, aztán iszonyú lármával, puskalövésekkel megriasztották őket. A hirtelen rajtaütésnek sikere volt; 130 lovat, 300 mázsa lisztet, ugyanannyi zabot, köpenyeket, sapkákat, fegyvereket zsákmányoltak a szétugrasztott ellenségtől.

A zsákmányt, amelyet 32 000 forintra becsülték, nyilvános árverésen adták el a keszthelyi városházánál. Bontz szerint nem is csak 130, de 240 ló került kézre; az élelem közt sok szalámi és kettős zsákokban finom liszt. A zsákokon kétféjű-sasos ónpecsét volt; „Karlstadt 1848” felirással. Az árverésen befolyt összegből a harcolókat megjutalmazták, a kormánytól ezenkívül 800 forint jutalmat kaptak Jellasics elfogott postájáért.¹¹³

(Gözy Kálmán és Bontz József nyomán. Gözy Kálmán 1848. január 10-től a Georgicon megszűntéig az úrbér előadója volt.)¹¹⁴

A Balatonfőkajári nemzetőrök is jó fogást csináltak. Szeptember 27-én Lepsénynél megtámadták Jellasics postáját. Bár a kísérő őrséget levertek, a kocsinak sikerült a börtársakba varrt postával megszökni. Ezt Hoffmann postamester továbbította Siófok felé, de arra meg három somogyi kanász támadta meg és kerítette kézre a postát. A Ház ülésén felolvastak ezek közül egy levelet, amelyből ismét bebizonyosodott, hogy Jellasics a császár felbujtására cselekszik. E levélből 300 példányt kinyomatva publikáltak. Íme a levél: „Cs. kir. hadügymin. . . gr. Baillet-Latour Tivadar úrnak. Főszálláshely Kiliti, Balatonnál Sep. 23. 1848. A minő háladatos vagyok excellenciád k. gondoskodásáért az utóbbi pénzküldeményt illetőleg, éppen oly sürgetőleg vagyok kénytelen excellenciádat ismételve minél előbbi, s elégséges mennyiségért megkérni a mellettem lévő hadi pénztár számára. Jelenleg Ausztria közügyéért cselekvő sereggel Magyarországon vagyok. . .”¹¹⁵

A területünk keleti részén átvonuló fosztogató banda ellen a megye igyekszik védelmet küldeni. Külön bizottmányt nevez ki a Mezőföld védelmére, és utasítja: „. . . az ellenség ellen a nemzetőrséggel és a nép erejével intézkedjen, s ha az erő elegendő nem volna, ide Veszprémbe jelentést tegyen.”¹¹⁶

A segítségre szükség is van, mivel Jellasics katonái kegyetlenül bántak el a védtelen lakossággal. Raboltak, gyújtogattak, garázdálkodtak. A nép ezek láttán igyekezett ártani nekik, amint az a túlerővel szemben lehetséges volt.

„Mező Szent Györgyöt dúló Horvátokból néhány azok által, úgy a Kajáriak által is 3 agyon veretven, miután az ellenség bosszújától tartani lehet, azok részére segítség kérik, azomba a nemzetőrök részint Komáromba, részint Vas megyébe vonatván össze, s ezek segítségével nem lehetvén, a Somogy megyei nemzetőrök, kik Veszprémben tanyáznak, oda küldetnek, nekik töltények és 112 kasza kiszolgáltattani hagyatt.”¹¹⁷

A csajági nemzetőrség főhadnagya is kérte a Bizottmányt, hogy a Veszprémben állomásozó nemzetőrséget, mely az ellenség közbeeső állása miatt a többi csapathoz úgy sem csatlakozhatna, küldje le a Mezőföldre. Megemlíti, hogy az ellenség kisebb utócsapatai, részint élelmi, részint hadiszerekkel, egyéb poggyással gyakran keresztülvonulnak a vidéken, melyeknek feltartóztatása kisebb erővel is lehetséges.¹¹⁸

A megye megküldi a kért csapatokat, és nemcsak azok el látásáról gondoskodik, hanem a Lepsényben állomásozó huszárokat zabbal, a zalai nemzetőröket pedig „minden szükségességgel” ellátja.¹¹⁹

A Keszthely és Sümeg vidékén toborzott őrsereg 1160 embere Kisfaludy Móric vezéreltével a fehérvári táborba indult. Csány szeptember 22-én tudatja Zalával, hogy meg van elégedve az útban lévő létszámmal. A tapolcai járás nemzetőreinek 2000 fős csapata is oda indult 26-án, Vigyázó Ferenc parancsnoksága alatt. Erőltetett menetel érkeztek meg Zámoly, Mór vidékére szeptember 27-én és 28-án. Hozzájuk csatlakoztak Várpalota és Inota nemzetőrei. Útközben — kö-

zős akciókban a környék érintett falvaival — meg-megtámadták, elzavarták Jellasics rekvirálói. A pákozdi csatában eredményesen küzdött ez a paraszttal egyesült kis sereg, majd a csata után a visszavonuló ellenség után csapva, 320 puskát és két löszeres szekeret sikerült megszerezniük.

A környék népe úgy igyekezett háláját megmutatni az őrsereg iránt, hogy a harcban kiéhezett honvédeknek 3 óra hosszat önként hordták az élelmet.

A csata után Móga szökni engedte az ellenséget, nem is igyekezett megsemmisíteni. Hunkár Antal kifogásolta ezt a Honvédelmi Bizottmányban: „... azt a csapatot, mint amely a szünetet megtörte, üzőbe kellett volna venni, és minket, Veszprém, Komárom és Győr megyét segítségre felhívni, ilyen formában, midőn az ellenséget a derék táborbul ágyúval is támadják, a tapasztalatlan őrsereggel is nagy hasznot lehet tenni.”

De még az egyszerű nép is felháborodott a tehetetlen hadvezetés miatt. Kossuth Hírlapja október 8-án arról számol be, hogy a Veszprém megyébe küldött pesti futártól parasztjaink számonkérték, hogyan van az, hogy Jellasics rablóbandája sértetlenül szökhettek meg Móga elől.

Az októberi szegycmenteljes késelemkedés a határnál, míg mérlegelték a „törvényes” lépéseket; a magyar szabadság ügyéért felkelt bécsiek cserbenhagyása; a schwehátai vereség — mind egy tőről fakad a pákozdi helyzet kihasználatlanul hagyásával.

A nép maga igyekezett a futó ellenséget zavarni, egységeit megsemmisíteni. Amint Hunger Antal írja: „A nép most már merni is kezd, mióta meghallotta, hogy harcossaink megütözköztek, részenként már sokat agyonvertek. Így a várpalotaiak 62 ellenséges katonát fogtak el 29-e után.”

Inota lakói Detrich Zsigmond szolgabíró felhívására már szeptember 21-e óta készültségben voltak. Minden fegyverfogható férfi kaszával, lándzsával résztvett a harcban és utána a terep átvizsgálásában. A nádasok közt bújkálók közül sokat elfogtak, agyonvertek.

Népfelkelőink — akiknek lelkesedését a Honvédelmi Bizottmány örömmel állapította meg, a Győr felé vonuló Jellasics csapatgelegeinek összevonását akadályozták. A Honv. Bizottmány fel is kérte erre őket a kormánybiztos útján.¹²⁰

Hunkár közli a Honvédelmi Bizottmánnyal, hogy az ellenség számára a Bakonyon át nincs visszaút. „Hétről-hétre 500 ember szolgálatot teszen éjjel-nappal, mint mozgó és örökös sereg, egymást felváltva. A megye keleti részein Róth érkezésének hírére kétezer nemzetőr az első szóra, pillanat alatt készen állott.” — Sikerült is velük — egyesek 7, más források szerint 12 ágyút Róthtól zsákmányolni.

A Honvédelmi Bizottmány ezekre a hírekre megnyugszik: „Ha Róth Veszprém felé vonulna vissza, ez csak ideiglenes menekülés, mert háta mögött a népfelkelés rendezett.”¹²¹

Közben a fehérvári nép a horvátok visszamaradt csapatát lefegyverezte, a foglyokat Budára szállította. A közeledő Róth ellen a palotaiaktól kértek segítséget, akik el is mentek. A megyei Állandó Bizottmány viszont a veszprémi, bándi, márkói és szentgáli nemzetőrséget Palotára rendelte biztosításul.¹²²

Október 5-én már hálás elismerését nyilvánítja Fehérvár. A Mezőföld védelmére az Állandó Bizottmány elrendeli, hogy a népesebb községekből Lepsénybe erőt állítsanak az ellenség betörése ellen.¹²³ Ugyanekkor közlik az üléssel, hogy az őrvonal Ősi, Peremarton, Berhida, Kajár, Lepsényben helyt áll, erősítésükre a deveszeri és a pápai járás nemzetőreit is az őrvonalra kéri a felkelő sereg parancsnoka, Bezeredy Kristóf. A népet is gyülekezésre szólítja, amit azok meg is tettek. „Október 2-án a Hunyady-csoport és a nép Róthnak elfoglalta 8 ágyút.”¹²⁴ Így sikerült elvágni Róth útját, akit aztán október 7-én Ozoránál a tolnaiak megadásra kényszerítettek. A csatában résztvettek Görgey parancsnoksága alatt a Hunyady csapatbeliek is, akik közt, mint tudjuk: Veszprém megyeiek is voltak.

A „Közlöny” október 5-én jelenti, hogy Jellasics összekötési vonalait Zala, Somogy és Veszprém megyék partizánjai felszámolták.

Megyénk főispánja, Hunkár Antal megbízott kormánybiztos — maga is a harcolók között volt. A nyugat felé vonuló vert hadak ellen csapatokat szervezett. Október 4-én Pápáról ír: „Tegnap éjféltkor a szalóki és mihályházi nemesség mit Sack und Pack, csak az ellenség jövetelének hírére, önként magától rukkolt ide hozzám Pápára.”¹²⁵

Hunkár október 10-én utasította Rosos alispánt, hogy Theodorovics ellen minden lehetséges erőt Vasba indítson, amelyhez ő maga az északveszprémi felkeléssel Kiscell tájékán fog csatlakozni.

A Honvédelmi Bizottmány Perczelt is arra hívta fel, hogy a menekülő ellenséget Vidossal és Hunkárral egyetértésben útjában akadályoztatni, a népfelkelés segédelmével is körülvenni és szokatlan bátorsággal megsemmisíteni hazafiúi feladatának tekintse.¹²⁶

Rosos már ezen a napon intézkedett: a veszprémi és csesznecki járás nemzetőreit, „a közjűk sorozott izraelitákkal együtt” Kiscellbe irányította. Tovább szállításukra Noszlopon és Pápán 250—250 kocsi kért.

Hunkár jelentéséből tudjuk, hogy Kanizsánál is harcoltak veszprémiek, amikor onnan Nugentet az október 2-ról 3-ra virradó éjjelen kiverték. Bár a mieinknek csak 125 puskájuk volt, az ellenség közül 81-et megöltek, 113-at élve, 20-at sebesülten kerítettek kézre, s a szétmenekültek közül a környéken még számosat megsemmisítettek. Megszerezték két ágyút és a barátoknál felhalmozott nagymennyiségű hadi felszerelést, ruhát, élelmiszert és fegyvert.

Zalába október 11-én Csértán Sándort nevezték ki megyei kormánybiztossá, aki 12-én Keszthelyről felhívást küld szét, amelyben tudatja Jellasics mosoni vereségét és azt a feltételezést, amely szerint a megvert bán a megyén át szándékozik visszavonulni, ezért nemzetőröket kér Kisfaludy százados vezérelte alá.

Perczel — a Róth és Philipovicsékon nyert csaták után — szintén ide indul. Ugyancsak gyorsan halad; útjának állomásai: október 13-án Balatonfüreden van;

- 13—14-én gőzhajón Keszthelyre,
- 15-én Kiskomárom
- 16-án Nagykanizsa — itt csatlakozott hozzá a Keszthelyen megalakult nemzetőrcsapat, a későbbi 47-esek
- 17-én Letenye¹²⁷

Perczel innen kéri, hogy Kisfaludy Mór őrnagy a besorozandó újoncokból hozzá vigyen — de akkor még meg sem kezdte az újoncozást. Zala megyéhez és az országos honvédelmi bizottmányhoz is katonáért ír, „nehogy erő hiányában a Muraköz visszafoglaltassék”. Jelentős hadisiker volt, amikor Hódosánnál 800 fős horvát csapatot fogott el. Még nagyobb csatasikert értek el Csáktornya alatt, ahova 18-án vonultak be.

A veszprémi nemzetőrök is Perczellel harcoltak, utánuk a megye sok élelmiszert küldött.¹²⁸

A mieink itt Nugent csapataival szemben a Murán levő kompokat és gázlókat tartották megszállva. Csáktornyát november 11-ig sikerült megtartani, de aztán bekövetkezett, amitől Perczel tartott: erő hiányában 13-án kénytelen volt a benyomuló horvátok elől visszavonulni Letenyére. A kért erősítés, Kisfaludy 1200 újoncával — csak december 3-án érkezett meg Letenyére. Ez a csapat, amelyet Keszthelyen szerveztek, a később is sok csatában kitűnt 56-osok, együtt védelmeztek a határt a mieinkkel.

A Veszprém megye keleti szelén lefolyt harcok után nagy aggodalmat okozott a kitört kolerajárvány, amelynek főfészke Dégen és Szilason volt. A Bizottmány sietve intézkedett gyógyszerek kiszolgáltatásáról, valamint rendszabályokat hozott a járvány terjedésének megakadályozására.¹²⁹ Ezenkívül még számos bejegyzés mutatja, hogy a nagyfontosságú ügyet megfelelő gonddal kezelték.

Szaporította a megye nehézségeit, hogy a pénztárak üresek voltak. „... nehogy emiatt a közjó szenvedjen, az adónak minél pontosabb behajtása meghagyatott ’s hogy az adóban a nemesség is résztvegyen” (október 17-i bizottmányi ülés).¹³⁰

November—decemberben Pápa és Devecser a hadi készüldés központjai, a csapatok felruházására, felszerelésére a megye ide szállítatja a szükségeket. Így 26-án intézkednek 2000 öltöny, valamint szuronyos fegyverek Devecserbe szállításáról; ugyanekkor 1000 pár bakancsot Pápára irányítanak.¹³¹

A megyei tisztikar igyekezett a területén állomásozókat a lehető legjobban ellátni, éppen ezért sérelmesnek tartotta, hogy más megyében ez nem így történt. Győrben pl. tisztaltalan elhelyezést és rossz kenyeret kaptak a mi újoncaink, emiatt a megyei Állandó Bizottmány panaszt adott be a Honvédelmi Bizottmányhoz.¹³² Evvel az eljárással — indoklás szerint — elejét akarták venni, hogy a haza ügye iránti lelkesedés egyesek hanyagsága miatt lankadjon az újoncokban. A mi megyénkben nem is okozott gondot az újoncozás, míg másutt egyre nehezebbé vált az újoncállítás. Egy országos körlevél bejegyzése: „Katonaság elől fiatalság házasodik.”¹³³

Pápáról december 15-én úgy jelentik, hogy az újonckiallítási választmány már néhány nap alatt bevégezi munkáját.¹³⁴ A pápai kerület újoncállításai jegyzőkönyve szerint Szakonyi Lajos főszolgabíró és Barcza József kapitány november 20-tól december 23-ig folytatták az újoncozást. Ezalatt 1371 személyt írtak össze, közöttük 193 önkéntest, akik legnagyobb részt avval a kikötéssel jelentkeztek, hogy huszárnak vegyék be őket. Sokan kívántak Kosztolányinál önkéntesek lenni. Az összeírtak közt van 20 tanuló — mi t a 17 éves Beliczai Károly Csótról, aki önként állt be—, Körmendi János papnövendék, ugyancsak önkéntes, 69 mesterlegény, két „új polgár, muzsikusz” Farkas Károly 21 éves, nős és Csupkárdi Lajos 22 éves, nős, mindketten pápai lakosok. A tüzéség is vonzotta az újoncokat, oda szintén sokan kérték sorozásukat.

December 16-án Windischgrätz betört Pozsonynál; ellene Görgey segítségére Perczelt vezényelték. 19-én indul el nagy hóban és rendkívüli hidegben Körmend felé. A Mura vonal védelmét a keszthelyi 56-osokra bízta, akik Szekulits őrnagy parancsnoksága alatt december 25-ig őrizték a határt, ekkor parancsot kaptak, hogy Keszthelyen és Tapolcán át vonuljanak Nagyvásonyba, ahol nagy gyelekező volt, útközben szedték fel a tartalékokat.¹³⁵ Az ellenség szinte a nyomukban volt. Alig hagyták el Keszthelyt, Kegl György, a „Sors”, Festetics lovászmestere lélekszakadva hozta a hírt Nugent közeledéséről. Lova az Akasztódombnál kidőlt alóla, innen gyalog futott be a városba. Az osztrák nagy sereggel, 12 ágyúval 25-én este keresztülvonult a városon.

A túlerővel támadó császári csapatok betörésének hírére december 22-én Kossuth kiáltványt intéz Magyarország népeihez. Az ugyanakkor kelt „Nyílt rendelet” szerint január 8-ig bezáróan minden papnak a szószékről kell ezt a kiáltványt magyarázólag ismertetni.¹³⁶

Csány László is 22-én, Győrött adja ki proclamatioját, amelyben felkérésre szólítja a népet. „Szolgáljon példaképpül előttetek a tolnai, veszprémi és fehérmegeyi nép. Csak egyetértés kell és a haza ellenségei szétporlanak... amely nemzet magát elhagyja, az vesztét megérdemli.”¹³⁷

Megeyi bizottmányunk december 23-án tárgyalta a szabadcsapatok felállításáról szóló rendeletet, melynek felolvasása után már általános nagy lelkesedés mutatkozott, erősítve Csány rendeletének kiemelésétől, hogy a veszprémmegyei népek harci szellemétől sokat vár. A szolgabírák területükre siettek, a népet fegyverbe szólítani. Külsővat és Karakó körül sáncokat húztak, ide a megye is irányít segítséget.

Újult erővel folyt a gyűjtés a honvédek számára. Néhány nap alatt 3212 ing, 2898 gatyá, 114 lepedő, temérdek vászon és tépés gyűlt be, és még sokat reménylünk — írja a veszprémi tudósító a „Közlöny” december 27-i számában.

Másnap ismét hírt adott Veszprémről a Közlöny: „Csak egy kis időt nyerhessünk, Veszprém megyének népe a magyar történet véres lapjain mint a tett emberei foglaland helyet. Az ellenség közeledése félelem helyett a lelkesedést nevelte.”

A szentgáliak, akikre Csány különösen számított, beizen-ték, hogy közülük már sokan beálltak. Többen ajánlottak csapatok alakítására is, így Császár János földműves, Falvai Antal, Koller István.

A megyében alakuló szabadcsapatok vezérévé Csány — al-zredesi ranggal — Vigyázó Ferencet kérte fel, aki kiváló tulajdonságainál fogva közszeretnek, becsülésnek örven-dett a nép előtt. Idősebb ember volt, már Napóleón ellen is harcolt. De amint írták róla: „... ezen hazafi csupa élet, merő katona most is; sok évet számlál, de lelke fiatal, szava határozott, a szabadságért ezer áldozattal élni-halni kész. A pákozdi útközben nemzetőreivel már nagy szolgálatot tett. Illy férfiú vezérlete alatt bizalom telve menend a nép az ellenség elébe.”¹³⁸ Ugyanebben a számban közölte a lap, hogy a túskeverékek egy ágyút ajánlottak fel, közadakozás-ból.

A természetbeniek: élelem, fehérnemű, fegyver mellett jelentős pénz- és nemesfém adományok gyűltek össze. Fő-adóvevőnk szállított Pestre egy alkalommal 16 808 forint 6 krajcár pénz, 37 font 24 3/16 lat ezüstöt ajándékképpen, ezen-felül 10 000 pengő forintot helyeztek el a veszprémi takarékpénztárban avval a céllal, hogy azt részletenkint, kincstári utalványokra fogják kiadni. Az ajándékokon kívül kölcsön-képpen begyűlt 10 764 forint pénz és 196 font 13 1/16 lat ezüst. A haza javára felajánlott segítségnek ez utóbbi mód-ját tartotta Kossuth helyesebbnek. Pest városa hatóságának hozzá intézett kérdéseire válaszolja: „... a közállomány hi-telének szempontjából a kölcsön kedvesebben fogadtatik, mint az ajándék.”

Egyesek kiváló áldozatkészségről tettek tanúságot. Land-berger Ignác pápai orvos a Közlöny november 16-i száma-ban a következő nyilatkozatot adja: „Mai naptól fogva mind-addig, míg szeretett hazánk veszélyben leend, saját házam-ban egy nagy, 12 ágyval ellátott szoba ugyanannyi megebe-sült katonának, egy kisebb szoba pedig 3 tiszt számára, kik tán e vidéken keresztül vitetének, minden díj nélkül, orvosi szol-gálatlaltal együtt azok felvételére készen állnak.”

Landberger emberséges magatartásáról áldozatkészségéről adott hírt korábban egy sümegi nemzetőr: „Sümeg, sept. 19. A felebaráti szeretet egy szép példáját el nem hallgathatom. Siklósról visszajövet 95-en voltunk betegek, s azonkívül több gyógyult Landberger Ignác orvos és Eigner J. ápolása alatt. Nevezett orvos nemcsak orvossággal látott el bennünket, de élelem hiányában valódi keresztény s izraelita szeretettel gyűjtött számunkra a boglári birtokosoknál, sőt sajátjából is több szűkölködött ellátott. Sümegen, az utolsó állomáson, hol kocsi nem kaphattunk, bírói hatósággal tartotta fel az utazókat, s a betegeket kénytelenítettette pénzért tovább szállítani.”¹³⁹

A pápai izr. hitközségnek jó példát adott Löv Lipót fő-rabbí. Csányinak írja: „... elérkezettnek vélem az időt, hogy egy részről a státusz a zsidóság erőit igénybe vegye, s hogy más részről a zsidóság nevezetes áldozatok által letegye jövő polgárosodásának talpkövet.” — Együttal felajánlotta, hogy küldöttként kész Veszprém, Zala, Somogy és Vas megyékbe utazni, a zsidó gyülekezetek buzdítására — „ha csak Ön nekem ezt az utazást hivatalosan megparancsolni méltóztat-nék.”¹⁴⁰

Ugyanakkor, amikor az egyszerű nép, sokszor magától vonva meg az élelmet, szűkösen kerülő kis pénzt — jelentős anyagi áldozatokat hozott; akadt a megyében olyan arisztok-rata, aki megtagadta azt. A vidék egyik leggazdagabb birto-kos urát, Festetics Taszilót hivatalosan kellett felszólítani, sőt executioval fenyegetni, hogy az önkéntesek felszerelésére az állandó megyei választmány által birtok szerint kirótt pénzösszeg reá eső részét fizesse meg. A gróf egyébként csak ügyvédjének tanácsára állt el attól a szándékától, hogy bir-tokairól a nemzetőrök bevonulását megakadályozza. Meg-írta neki az ügyvéd, hogy tekintettel a nép uraságellenes han-gulatára, ez nagyobb baj kitorésést okozná. (Festetics levél-tár.)

A marcoltói báró Üchtritz maga is ki akart bújni a nem-zetöri szolgálat alól, gazdatisztjeit pedig nem engedte bevo-nulni. Azokat, akik engedelmé nélkül is teljesítették hazájuk iránt érzett kötelességüket, állásukból elbocsátotta, családju-kat kitette. A megyei Állandó Bizottmány ezért megdorgálta, utasítást adott, hogy a bárót írják be a nemzetőrök közé, őt magát kötelezte, hogy gazdatisztjei bevonulását ne akadályoz-

za, a hadbavonultakat hivataluktól meg ne fossza és hátrahagyott családjaik iránt kötelességet teljesítse.¹⁴¹

A veszprémi püspök, gróf Zichy Domokos öccse volt az a Zichy Ödön, akit szeptember 29-én Soponyán fogtak el a nemzetőrök, amint Jellasicshoz tartott. Másnap Csepelen a rögtönítélő haditörvényszék kétél általi halálra ítélte.

Az Ödönnél talált pénz felől azt rebesgették, hogy azt a püspök bácsikája adományozta az ellenforradalom támogatására. A gyanú első hangjaira a püspök kimenekült az országból. A Honvédelmi Bizottmány november 26-án, Budapesten kelt átiratában értesítette a Vallás és Közoktatási minisztert, hogy a honból eltávozott és nemzetellenesség gyanújával terhelt gróf Zichy Domokos veszprémi püspök helyét megüresedettnek tekinti.

A „Kossuth Hírlapja” december 22-i számában egy Pápáról beküldött tudósítás hírt ad róla, hogy a főispán két hét óta a püspöki javak lefoglalását végzi, majd gúnysos éllel folytatja: „... a jó püspök Innsbruckban gondolkodik a világ hiúságáról... Megyénkben sokan megbotránkoztak azon köztudomású tényben, hogy a főpapi szökevény Győrben kapott úti levelet.”

Megyénk népének hangulatát mutatja az a kis hír is, amelyet Veszprémből október 27-én küldtek be a „Kossuth Hírlapjára”-hoz (közli november 1-én) „a megszökött püspök, gr. Zichy Domokos ellen a vizsgálat végre megkezdődött. Komornoka a napokban elfogatván, Pápára vitetett kihallgatás végett. Bizunk kormánybiztos úr erőfeszítésében, hogy a nyomozást a legszigorúbban fogja teljesíteni.”

December vége, január eleje szomorúan izgalmas napokat hozott. December 24-én még arról ír a veszprémi tudósító, hogy Perczel, seregének nagy részével a megyén vonul keresztül. Számára 800 fegyvert és 2000 pár fehér ruhát vitettek.¹⁴²

Az Állandó Bizottmány jegyzőkönyve megemlékezik arról is, hogy kenyérral látták el Perczelt.¹⁴³

A pápaiak december 26-án ünnepélyesen fogadták Perczel seregét, de néhány nap múlva már a császári seregek masíroztak be. Újév napján elhagyták a várost, azonban 3-án ismét bevonulnak, az őket gyűlölő pápaiak nagy elkeseredésére.

Veszprém ezután még két hétig magyar kézen volt. A küszöbön álló veszély ellen igyekeztek minden erőt mozgósítani. A csapatok felszerelése szinte teljesen kimerítette a megye pénztárát. Január 2-án Nemegeyi őrnagy szabadcsapata számára vásárolják össze a városban található kész szűrőket, kesztyűket és csizmákat.¹⁴⁴

3-án Acsády Sándornak egy szabadcsapat alakítására kifizet a Bizottmány 600 forintot, Adler András hadfogadó hadnagynak a honvédek ellátására pedig 100 forintot utalnak ki.¹⁴⁵

Bizakodnak a meghirdetett népfelkelés sikerében, ennek rendezési tervét Nemegeyi január 4-re elkészítette. A szomszédos Fejér megyében szintén folyik a népfelkelés szervezése, közös akciókat terveznek. Azonban a fekete-sárga áradat a megye mind nagyobb részét előzőnlötte. A január 8-án délután tartott bizottmányi ülésen Nemegeyi már a népfelkelés céltalanságáról beszélt. Elmondta, hogy az osztrákok bevonultak Budapestre, csapataik megyénket minden oldalról körülvtették, nagyrészt elfoglalták. A magyar hadsereg átvonult a Dunán, maga az országgyűlés és a Honvédelmi Bizottmány mintegy elfelejtve magárahagyta a Dunántúlt; ily körülmények között ő hazafiúi bűnnek tartja a kellőképpen fel sem szerelhető nép szervezését.

Ez a megnyilatkozás elárulja Nemegeyi helytelen felfogását a szabadcsapatok működését illetően. A nép azonban jobban megértette ezt. Csapatokba verődve nyugtalanították, meg-megtámadták a császáriakat, elfogták postájukat, utánpótlásukat. Tömegével húzódtak a Bakonyba, ahova az osztrák nem merészkedett utánuk.

Már maga az ellenállásra kész néperőnek a felmutatása is jelentős hatású volt. Veszprém városa január közepéig megszállatlan maradt. A császáriak között elterjedt a híre, hogy Veszprémben még komoly magyar erők vannak. 1849. január 13-án Rohonczy Ignác, Vas megye császári biztosa panasz-

kodik Windischgrätznek a megyében levő nyugtalanító állapotok miatt, amelynek fő oka a Veszprém megyei közállapotokban rejlik, amelynek híré mindenfelől megerősítik. Eszerint Perczel Mór hadtestének részei a Bakonyban rablóbandát alakítottak. A veszprémi rebellis-biztos jelentős erőket rendelkezik.

A már osztrák megszállás alá került falvakból jöttek a népellenállásról szóló hírek. Az elfoglalt területek tisztviselői, bizonytalan helyzetükben a megyei Állandó Bizottmánytól vártak támogatást, illetve cselekedeteik igazolását — a felelősség áthárítását. Így január 8-án tárgyalja az ülés Szakonyi Lajos főbíró levelét, amelyben arra kér határozott utasítást, hogy a Marcaltón állomásozó császári őrnagy követeléseit teljesítse-e. Kroft őrnagy leginkább a marcaltói hid helyreállítását sürgette, valamint retorziót követelt a lakosság ellen, mivel azok nyíltan kimutatták osztrákkellenességüket. A bíró és a jegyző megtagadták a statárium kihirdetését, császár és katonasága iránti hűségre magukat írásban nem kötelezték. A néptől nem szedték be a fegyvert — inkább megszököve a környékbéli szabadcsapatokba álltak.

Sokan csatlakoztak Mednyánszky Sándor honvédszázados guerilla csapatához. Ez a portyázó csapat Kossuth népfelkelésre szólító felhívása után alakult Győrben. 195 fő legénység állt Mednyánszky parancsnoksága alatt. Voltak közöttük a megyei tömlöcből kiengedett jobbágyrabok, akik önként álltak a zászló alá, valamint Győr és Veszprém megyei önkéntes népfelkelők.

A guerillacsapat a Bakonyba vonult, innen rajtaütésekkel zavarták a császáriakat. Kisbéren elfogtak egy vágómarhárból álló szállítmányt, Pápán a postaházat őrző katonaságot támadták meg.

Ugodnál megszorították őket a császáriak, ezért visszahúzódtak előlük a Bakonyba. Január 12-én délben értek Bakonybélbe, ahol a csapatnak és lovaiknak az apátság adott szállást és ellátást.

Turcsányi Sándor suri ev. lelkész tisztként teljesített szolgálatot a csapatnál. Őt küldte a parancsnok Veszprémbe azért és lőszerért.

Másnap délután egy ugodi parasztember hírért hozta, hogy 200 osztrák katona érkezett Pápáról Ugodra, a szabadcsapat üldözésére. Megtudták hollétüket, az ugodi bírót kényszerítették 36 kocsi kiállítására, így hamarosan ideérhetnek. A 14-ére virradó éjszakán már megjelentek a császáriak. A fagyos havon csikorgó szekereik messziről elárulták közeledésüket.

Szerencsére, Turcsányi valamivel előbb megérkezett Veszprémből, hozott egy kis puskaort és 300 forintot. Mednyánszky felkészülten várta az ellenséget. A csapat nagyobb részét — a „Vihar Bandi”-nak nevezett Rochlitz Eduard főhadnagy vezérletére bízva — a kolostor körül helyezte el, ő maga pedig a legjobb lövészekkel előre ment a falu kerítéséig. A szekerekről lekászálódo ellenséget puskalövésekkel fogadták, ami megzavarta őket, nem mertek azonnal roharni. Hamar észrevették azonban, hogy a mieinknek kevés a fegyverük. Csak 26 embernek volt puskája, hozzá 15–15 töltény. Miután az utolsó töltényük is elfogyott, Rochlitz főhadnagy visszavonult csapat részével, amely most már csak baltákkal, kaszákkal, nem vehette volna fel a harcot a jól felfegyverzett császáriakkal szemben. Szentgálra akartak eljutni, de eltévesztették az utat és társzekerükkel elakadtak a kerteskői sziklaszurdoknál. Később, amikor a császáriak elvonultak, a bakonybéli bíró vezetőt küldött nekik, annak a segítségével eljutottak Szentgálra.

A 27 emberével hátrvédőként visszamaradt Mednyánszky is kénytelen volt visszavonulni. Átvágtak a legelőn, majd Zirc, Veszprém, Fűred, Tihany után átkeltek a Balatonon. Somogyban csatlakoztak Nemegeyi guerillacsapatához és velük együtt Pécsre vonultak.

Hajnalban a császáriak megrohanták Bakonybélét. Kirabolták a kolostort, elhajtották a majorból a lovakat. Egy másik csapatuk a falut kutatta át zsákmányolási és a visszamaradt portyázók felkutatása végett. Egy komáromi népfelkelőt, aki az utolsó percig ellenállt, a templom előtt lőtték agyon, a falu házaiban ápolat három sebesültet: Redl Antal bakony-

tamási, Szalai Gábor győri és Varga Gergely csetényi népfelkelőt magukkal hurcolták Pápára, ahol agyonlőtték őket.¹⁴⁶

Veszprém sem sokáig kerülhette el a megszállást. Január második hetében már teljesen körülfogták, majd 17-én bevonultak a császáriak. A csász. kir. katonai parancsnokság első ténykedése a statárium kihirdetése volt.

Windischgrätz, akit Ferenc József az elfoglalt területek felett teljhatalommal ruházott fel, Fiáth Ferencet nevezte ki Veszprém és Zala megyék ideiglenes királyi biztosává. Fiáth január 20-án foglalta el hivatalát Veszprémben. E napon kelt felszólításában bejelenti megbízatását a polgári közigazgatás átvételére, s miután a hatóságok katonai hatalom alá helyezték, felosztja a tanácskozó testületeket, megtöltve azok további üléseit. A nép megnyerésére törekedve, biztosítja őket az áprilisi törvények megtartásáról, vagyis hogy az úri szolgálat és kilenced, valamint a papi dézsma eltörlését az uralkodó megerősítette. Ezt hirdetményekben is közzététeti a falvakban.

Azonban a népet semmiféle ígérettel sem tudja hazafelé bízni, de még lecsillapítani is nehéz neki. Fiáth avval a kéréssel fordul január 24-én Windischgrätzhez, hogy ne vigye ki a katonaságot a megyéből, mert nyugtalanság van.

Windischgrätz nem is merete kivonni katonáit, de azok jelenléte mellett is működtek szabadsapatok, sok zavart, ijedelmet okozva a megszállóknak. Nagyrészt a bakonyi szabadsapatoktól való félelem tartotta vissza Windischgrätzet abban, hogy tovább nyomuljon a kormány után Debrecenbe; inkább Pesten telet.

Mint mindenütt a megszállt területeken, nálunk is megkezdtek a becsületes hazafiak zaklatását, terror alatt tartották a népet. Az elsők közt fogták be a vörösberényi ref. lelkészt és a faluból egy Ángyán nevű kovácsot. Vámosról a kat. lelkészt vitették el, Palotáról Brugovics Antalt és Rajnik Józsefet, őket aztán átadták a katonai parancsnokságnak. A palotai előljárást felelősségre vonták, mert többnek Debrecenbe szóló útleveleket adtak ki.¹⁴⁷

Sajnos, akadtak itt is hitvány emberek, a magyarok közül, akik a megszállóknak beárulták honfitársaikat. Így beadták a kir. biztosnak a Debrecenbe távozottak névsorát, ezeknek családján álltak bosszút az elnyomók.¹⁴⁸

A szentgáliak ellen valóságos kis hadjáratot indítottak, míg le tudták fegyverezni a falut. A férfi lakosság legnagyobb része az erdőkben bujkált, onnan végeztek különféle akciókat.

Öcsön megtagadták a fegyverek kiadását, a hódolat aláírását. Katonai karhatalommal fogták be az értelmi szerzőnek gyanított Kis Horváth Józsefet. Ugyanekkor állítják bíróság elé Varga András és az egész szilasi előljárást, hasonló okok miatt.¹⁴⁹

A császáriak helyzete nem volt biztosnak mondható a megyében. Az ellenszegülés számtalan esetben megnyilvánult. Egy hónapi itt tartózkodás után még nem érhették el, hogy a nép megtérje a fekete-sárga zászlót, osztrák sasos címet. A gyűlölet tárgyát jelentő jelképeket a parasztok újra és újra letépték. Fiáth február 21-én ismét elrendeli a fegyverek beszolgáltatását, az osztrák felségjelvények kitzését. Írásban adott hűségnyilatkozatot, a pénztárak átadását követeli. Szavának azonban nem sok fogantja lett: amint a dicsőséges tavasi hadjárat híre eljutott hozzánk is, a nép felbátorodva szállt szembe a bitorlókkal. Április elején már kezdtek kitakarodni az osztrákok és a hónap végére megtisztult tőlük a megye.

A tavasi hadjáratban a mi honvédeink is résztvettek. A legnehezebb harcokban helyálltak elszántsággal, bátorsággal. A véres kápolnai ütközetben — amely jórészt a tisztikar fegyelmezetlensége miatt veszett el — kiténtek az 56-osok. Hősiességükért Kossuth zászlóval tüntette ki őket. Megőrizték ezt a zászlót: szeretettel, becsülettel küzdtek érte és minden veszedelemből kimentették. Egy Vágmenti hirtelen osztrák támadás alkalmával már majdnem elvesztett, de a zászlótartó hős őrmester, Horváth János — sümegi borbélylegény — élete kockáztatásával is megmentette. Végigküzdötték alatta az egész szabadságharcot, becsülettel kitartottak a

végőskig: amikor már csak Komárom vára állt magyar kézen, nehéz harcok árán oda is beverekedtek magukat. A szomorú fegyverletételnél darabokra tépték a zászlót, mindenkinek jutott egy-egy kis foszlány, amelyet ereklyeként őriztek meg. A zászló közepe, a máriás címerrel Dornay Pál honvédőrmesterhez került, aki Darnay (Dornay) Bélának, a keszthelyi múzeum volt igazgatójának nagybátyja volt; így került családi örökségképpen az ő birtokába. A Komáromnál elbocsátott 56-osok közül háromnak az útlevelet őrzi a keszthelyi múzeum. „Komorn am 1. Oktober” keletkezéssel Paul Béres és Samule Lipszits Keszthely, Joseph Porkoláb Gyenes számára kiállítva.

Becsületet szereztek a honvéd névnek a 47-esek is, akiknek nagyrésze Keszthely és környéki volt. Ők szintén végigküzdötték az egész szabadságharcot, Buda visszafoglalásánál elsőként törtek be, ők tüzték az első nemzetiszínű zászlót a falakra.¹⁵⁰

A császáriak kitakarodása után újra szervezkedni kezd az Állandó Bizottmány. Ismét meghirdetik a népfelkelést, annak leendő vezérletével ismét Vigyázó Ferencet bízták meg.¹⁵¹ Azonban most már nehezebben megy a gyülekezés. A nép kimerült, de még így sem a lelkesedés hiánya miatt nehéz a szervezkedés; a legnagyobb baj az anyagi kifosztottság. Nincs fegyver, ruházat, élelem — a falvak készleteit elrekkirálta az osztrák.

Tagadhatatlan, hogy némi — nagyon is jogos — kiábrándultság is jelentkezett. Ha egy-egy őrzőgyerek behajtott valamelyik uraság tilosába, már karhatalommal fenyegetőztek: „Szolnoki Josef bakonybéli ispán a bakonybéli előljárók s közpolgárok egy részét, kik az urasági kaszáló rétek a legelő elfoglalását gyűlésileg elhatározták s törvénytelen határozatukat erőszakos legelteseik által fogantba is vették, szigorúan megfenyítetteti, s az uraságot törvényes jogaiba visszahelyeztetni kéri.”

A panasz vétele után kiküldik Kolosváry Sándor szolgabíró, hogy őket „honarulás bűne alatt tiltsa le, a bűnösöket — ha szükség — a megyei öszves hatalom kar felhasználásával is elfogantva a megye börtönébe kísértesse.”¹⁵²

Az ismétlődő paraszti földfoglalások ellen véstörvényesket hirdettek: „... mind azok, kik mások tulajdonát a törvényes út elmulasztásával bár minő ürügy alatt megtámadják, szóval a személy és vagyon bátorságot féktelen kihágásaik által veszélyeztetik, akár polgártársaik legelőjének, vetéseinek, erdeinek pusztításával, akár más vagyonának bár mi módon pusztításával, mind azok vést törvényesket elejbe fogant állítantni, s bűneik fokozatához képest halállal büntetentni.”¹⁵³

Nem csodálhatjuk ezek után, ha némelyek vonakodtak újra harcba indulni. Inkább elbujdostak az erdőkbe, mint az Horváth József honvédőrnagy jelenti május 18-án.¹⁵⁴

Előfordult nyílt ellenszegülés is: „Pálffy Károly táblabíró, Gombás Mózes jár. főszolgabíró és Kamondy Károly esküt urak hivatalosan jelentik, mikép f. hó máj. 10-én, amidőn nagy Gannán, kis Gannán és Döbröntén a törvénynek feloldvasása után kiküldetésükhöz képest az említett helységbeli lakosokat a nemzeti őrsereghez összeírni szándékoztak voltak; azok dühös ingerültséggel velük szemközt szállván a törvényt nem igaz törvénynek, melyeknek kezeikkel való csapkodásával nevetni nem félemlettek; ... s különösen a neki bősültek közül fő szerepet játszottak Mendl György, Szabadits Jakab, Hervek Vendel és Stenger Ádám — utasítatik a főszolgabíró, hogy a törvényes rendhez képest a nemzetőrségi összeírást újonnan teljesíteni iparkodjon, — ellene szegülés esetén jelentse ide az Állandó Bizottmánynak a főszereplőkkel — hogy a szükséghez képest 2 szd gyalog katonasággal további intézkedés tétethessék.”¹⁵⁵

A honvédelmi minisztérium tervet dolgoztatott ki egész Magyarország rendszeres védelmére és erősítésére, evvel kapcsolatban titkos utasítást küldött a várnokkar főnökéhez, Gaál Miklós tábornokhoz. A kidolgozandó terv fontos része, amelyet azonnal meg kell kezdeni, a Balatonvidék megerősítése. Tihanyból egy erős fegyverhelyet építeni, a tapolcai, városlődi szorosokat, a marcalhídvégi, karakói állásokat stb. ahol majd legjobbnak látja, megerősíteni kell: tehát ehhez szükséges embereket a megyéből kérje. Költségre 20

ezer forintot vegyen számadásba. A magyar utázkarnak egyik osztálya Görgey seregéből azonnal Tihanyba indul, valamint tüzekek Pestről. Keszthelyről hajón szállítanak anyagt és embert a munkákhoz.¹⁵⁶

A Függetlenségi Nyilatkozatot, amelynek megszövegezésében Hunkár is résztvett — amely 26-án ünnepélyes bizottmányi ülésen olvasta fel Rosos alispán. Teljes szövegét megörökítették a jegyzőkönyvben. A nyilatkozat felolvasása után „...közlekedéssel és akarattal az Ország Kormányzójának Kossuth Lajos Úrnak intézendő hódolati okirat állapított meg. Mi, Veszprém Vármegyének állandó bizottmánya az összes megyei nép nevében hazafiúi örömmel, és a tiszta kebel hálaérzetével fogadtuk a nemzetgyűlés által kimondott függetlenségi nyilatkozatot.”

A továbbiakban az utolsó három évszázad történelmi példáira hivatkozik, melyek ideje alatt számtalanszor bebizonyosodott, hogy a hitszegő Habsburgokkal való béke nem biztosítaná nemzetünk szabadságát, függetlenségét. A függetlenségi nyilatkozat és Kossuth méltatása után így fejezi be: „Ingatlan bizalommal szavazunk hódolatot hazánk függetlenségi nyilatkozata folytán a nemzetgyűlésnek, Kormányzó Úrnak, s az újonnan alakított minisztériumnak, és hazafiúi készséggel ajánljuk, hogy rendeleteik, s intézményeiknek engedelmességet és hatáságunk köréhez képest engedelmisséget eszközölni igyekezzünk.”¹⁵⁷

Keszthelyen is megünnepelték a Függetlenségi Nyilatkozat kiadását. Május 26-án érkezett meg a balatoni gőzösn Csertán Sándor kormánybiztos. Hírt hozott róla, hogy a miénk a Muraközben 900 horvátot fogtak el, azokat először idekísérik Keszthelyre, majd gőzhajóval Fűredre szállítják őket. A városból és a vidékről is nagy tömeg sereglött össze a kormánybiztos fogadására, aki ezt az alkalmat is felhasználta arra, hogy felhívja a népet a megyét nyugtalanító osztrák hadosztályok kiűzésére. A sokaság a biztosi felhívásra „tömegestül készen állván és hogy ezen fölkelésnek is kellő rend biztosítsák, a rendezéssel a város megbízott.” „Csertán az egész ország hadihelyzetéről beszámolt és „... az életbeletett 1848/49 Törvények megsértése, a magyar faj kiirtása mellett fegyverrel dühöngő osztrák hadseregnek 33 eddigi ütközetekben méltó megbukása, úgy ellenben az alkotmányosság és nemzetiségért küzdő hadseregeink győzelme fölötti méltó közös és kétszeres örömmel kimutatása jeléül folyó hó 31-ik napjára nép ünnep tartassék vallásos szertartások gyakorlása mellett, melyre a lelkes urak felkértek.” A függetlenségi nyilatkozat kihirdetésére és az új megyei bizottmány megalakítására pedig népgyűlést tűz ki. Hivatkozik rá, hogy „Nemzetek szabadságának legszilárdabb alapja az ön kormányzat. Hol a nép ismeri és védi jogait, hol ismeri és betölti kötelességeit, nincs erő, nincs hatalom, mely a kivívott szabadságot többé legyőzhesse.” — Ezért tartja fontosnak, hogy a nép egyetértésével és befolyásával, törvényes módon intézzék a megye ügyeit; a népgyűlés legyen a nép akaratának kifejezése.

Május 29-én a Zalaegerszegen tartott megyegyűlés a megyeszékhely újabb veszélyeztetettsége miatt a gyűlések, a rög-tönítelő-, hadi- és polgári bíróság székhelyét Keszthelyre tette. A megyének a védelem szervezése mellett továbbra is nagy gondja, hogy üresek a pénztáruk. A kormánybiztos utasítja az első alispánt, hogy eszközölje az adó mielőbbi beszedését, hogy az újoncokat fizetni tudják, de meg a szegény megyei szolgálkat is, akik hónapok óta fizetetlenek.

Június 8-án tárgyalja az ülés a rövid szabadságon itthon tartózkodó Sebessy Kálmán premontrai tanár, nemzetőrtsízt ügyét. Avval vádolták, hogy a népet „communismusra vezető beszédek által láztítja; ezért őt már előbb meg is intették, állítván, hogy innét származnak a kiskomáromi, zalavári, meszegyöröki s más zavargások és birtokfoglalások.”¹⁵⁸

Balogh Ferenc keszthelyi városbíró közbenjárására felmentették Sebessyt minden indokolás nélkül, aki visszatérve a csatába, Csány mellett volt a világosi fegyverletételig.

Június 10-én kerül a bizottság elé az az ügy, hogy megyeszerte idegenek tűnnek fel, akik azon ürügy alatt, hogy a kormány részére szednek fegyvert, magánosoktól, készpénzfize-

tés mellett veszik azokat az ellenség részére. Felhívják az előljárókat, hogy az ilyen fegyvervásárlókat rögtön fogják el.¹⁵⁹

21-én, a jegyzőkönyv 186. sz. bejegyzés arról szól, hogy gróf Festetics Sándor nemzetőri százados lemondását nem fogadták el, avval utasítva vissza, hogy hazáját szolgálni, érte életét adni mindenkinek szent kötelessége; ez alól csak betegség mentheti fel a polgárokat, a gróf úr pedig állítja ugyan, hogy egészségi állapota nem engedi a terhes szolgálatot, de ezt hiteles orvosi bizonyítvánnyal nem igazolja. A gróf erre beküldte az orvosi bizonyítványt, de július 2-án ismét elutasítják: forduljon a hadügyminiszterhez, de addig, míg az fel nem menti, szolgálni köteles.

Június 15-től a keszthelyi választókerület országgyűlési követe Csány László lett, mivel az eddigi követ, Tolnay Károly — mint oly sok más — nem jelent meg az országgyűlésen.

A népfelkelés szervezését június—júliusban Wlasics iparosmester és Balogh városbíró intézi. Balogh mint nemzetőrtsízt is nagy népszerűségnek örvend, sok csatában vitte győzelemre a népet. Egyik jelentős haditette volt decemberben, amikor Körmendnél megmentette a hadipénztárt az osztrákoktól. Szavára szívesen beálltak, mivel tudták róla, hogy nemcsak lelkesíti a felkelőket, de maga is kiveszi részét a veszedelemből.

A nyár hadi készülődésekkel izgalmas. A Veszprém megyei bizottmány hathatós segítséget ad a beözönlő osztrákok elleni védekezéshez. Komárom várához hetenkint 440 napszámot, az egész munkaidőre 120 mesterembert ad a megye, a karakói sáncokhoz az eddigi 100 helyett 300 munkást rendel.¹⁶⁰

Gondoskodnak az átvonuló csapatok gyors tovább szállításáról. Így a zalaiai 1000 újoncát — minthogy a Pápa felé vezető rövidebb út nincs biztosítva — kerülő úton, de a gyors haladás érdekében valamennyit kocsin szállítatja a veszprémi bizottmány Komáromba.¹⁶¹

A megye nagyobb termelésre képes iparosai a katonaság ellátására dolgoznak. Így a palotai posztókészítők állami rendelésre kötnek szerződést június 18-án.

Június végén hadszíntérré válik a megye északnyugati része. Ekkor zajlott le a legnagyobb csata a megye területén, a Marcaltóhoz tartozó Iházi pusztánál. A Pöltenberg balszárnyát vezénylő Kmetty ütközött itt meg a Haynau seregéhez tartozó Schütte csapataival. Az erős osztrák dandár Várkeszönlél kelt át a Marcalon s azonnal Marcaltó megtámadására indult, úgy intézve a támadás irányát, hogy Kmetty-t mindenképpen elvágja a győri úttól. A csata mindkét részről nagy hevességgel folyt és sok áldozatot követelt. Kmetty igen erős tüzzel fogadta a császáriakat, evvel meg is ingatta soraikat. Mintegy két órai ágyúzás után azonban az ellenség erős lovassága visszanyomta Pápa felé. Tulajdonképpen egyik fél sem mondhatta magát győztesnek: Kmetty, bár nem szenvedett vereséget, bekerítéstől félve visszavonult Tapolcafőig és ott, háta mögött a Bakony fedezetével, tábort ütött. A csatateret megtartó Schütte nem érezte magát erősnek ahhoz, hogy üldözőbe vegye, ő is elkanyarodott főserége felé.¹⁶² Martalócai előbb azonban feldúlták, kifosztották Marcaltót. A lakosok számára gyűjtést indított az állandó bizottmány.¹⁶³

Kmetty azt hitte, hogy Pöltenberget Győrnél már megverték, ezért visszavonult Veszprémbe. Pedig még segíthetett volna, csak a következő napon, 28-án volt a döntő harc — és Győr eleste.

Hogy a gyorsan változó hadi eseményekről, az ellenség állásáról minél előbb tudomást szerezhesen, elrendelte a bizottmány a lovasfutár szolgálatot.¹⁶⁴

A kormány értesíti a megyéket, hogy jön az orosz. Védekezésre szólítja fel a lakosságot. A rendeletet sokszorosítatják és kiküldik a községeknek; a papoknak, jegyzőknek utasítást adnak, hogy a szószékről, illetve gyűlések alkalmával hirdessék ki a népnek.

Keszthelyen még elhatározzák egy 600 főből álló védősereg verbunk útján, honvédi fizetés melletti felállítását, részükre magánosoktól, önkéntes adakozóktól fegyver beszerzését.¹⁶⁵

A szabadságot eltíró zsarnoki túlerővel szemben végül is elbukott a magyar szabadságharc. Augusztus végére már az egész megye hatalmukba került. Veszprémben Burits csász. kir. altábornagy lett a teljhatalmú úr, míg át nem vette hivatalát Pap János csász. kir. ideiglenes kormánybiztos.

Nugent augusztus 22-én vonult be Balatonfüredre, csapatai elárasztották az egész környéket. Tihanyban kegyetlen dúlást tettek. Tapolcára Knezevits seregének előreküldött része áradt — szintén 22-én — maga a parancsnok a főszereggel Marcali felől szeptember 3-án jött Keszthelyre.

Csány László életét adta elveiért, hazájáért. Az utolsó pillanatig kitartott, akkor is, amikor már mindenki menekült. Augusztus 12-én barátai álrühában akarták Aradról megmenteni, de ő nem ment. „Hazámért éltem minden percemben; neki szolgáltam, — a hazámért, a szabadságért akarok meghalni is. Idegen föld agyonnyomná testemet. Itthon a halál is édesebb, mint máshol az élet.” — 1849. október 10-én reggel hajtották végre rajta a hadbíróóság ítéletét: az akasztást. Törtetlenül ment utolsó útjára, amint a siralomházból írta búcsúorait gyámfiának: „Nyugodt lélekkel halok meg. . . Ha használni már nem tudok drága hazámnak, annak tudok mártírja lenni.”

Csány mellett sok-sok mártírja lett még a hazának. A hadbíróóságok százával hozták golyó- és kötél általi halálos ítéleteket; sokévi várfogság, börtön várt a szabadságharc hőseire. A harcokból is sokan jöttek vissza bénán, csonkán, sokan adták életüket a harcereknek.

Szám szerint, név szerint nem tudjuk már felsorolni a hősokeket, akik résztvettek a szabadságharcban. Az egykorú jegyzékek nagyon hiányosak, csak 1867 után kezdték összeírni a volt honvédeket, de akkorra már soknak a neve feledésbe merült.

Az elnyomók ugyan igyekeztek felderíteni, kik harcoltak ellenük, hogy bosszújukat kitölthessék. Körözést, elfogatóparancsot adtak ki ellenük, jutalmat ígértek feljelentőiknek.¹⁶⁶

Haynau nemcsak a szabadságharc hősei ellen küldözgette szét szigorú elfogatóparancsait, hanem azok családtagjait is kézre akarta keríteni. Körözette Kossuth Lajos gyermekeit is.

Rendelkezéseit a megyék nyakára küldött császári parancsnokok, biztosok kibővítve adták tovább, Knezevich ezredes dandárparancsnok is meghagyja, hogy: „... a béke többé sehol meg ne zavartassék, és miután tudva van, hogy a megye kebelében még több lázító, különösebb pedig a rég kihirdetett Noszlópi... bujdokolnak, azért a megye kötelességének tartsa ezen béke zavarókat befogadni, és a legközelebbi katonai hatóságnak által adni, továbbá meghagyja a megyének... .

a népnek általános lefegyverzését
kincstári javak beszolgáltatását
minden, a megyébe tartozó, de jelenleg még távol lévő egyéneknek, kik a lázadásban részesek voltak, névsorát elkészíteni, s azt beadni;

mindazon egyéneknek, kik a magyar táborban bármiképp szolgálatot tettek, összeírását teljesíteni, 4 napok elmúltával mindezek, mind a nép lázítottok elfogatására vonatkozó rendeletek eredménye tudtul adandó.”

Vérdíjjal kecsegtették, fenyegetéssel ijesztették a népet. Noszlópy Gáspár fejére 1000 forintot tűztek ki. A bujdosók rejtegetőire elrettentő megtorlást helyeztek kilátásba: „... minden közönség a nála menekülést kereső szökevény egyéneket, kik a pártütésben részesek voltak, rögtön felfedezni, s ált adni tartozik, minthogy minden olyan helység, mely az ilyes egyéneknek menedéket és oltalmat nyújt, minden tekintet nélkül kirabolva és felégetve leend.”¹⁶⁷

A Bakony lett a menedéke sok üldözöttnek. Kossuth Lajos három gyermekét, Ferencet, Tivadart és Vilmát is itt rejtették el Haynau elől. Az óbányai földbirtokos, Marton Zsigmond fogadta be őket, akinek a felesége Meszlényi lány volt, közeli rokona Kossuthéknak. Július közepétől augusztus végéig sikerült itt megőrizni a gyermekeket, de ekkorra kikémlélték rejtekhelyüket és elfogták őket az osztrákok, a szomszédos Pénzeskúton meghúzódo Guyon Richárdnéval együtt és valamennyiüket a pozsonyi várba hurcolták.¹⁶⁸

Noszlópy Gáspár és Mednyánszky Sándor szabadcsapatának maradványai szintén a Bakonyban ütöttek tanyát. Ez a rettenthetetlen csapat a világi fegyverletétel után még áttört az osztrák hadakon és sikeresen bejutott Komárom várába. De október 3-án Klapka is kapitulációra kényszerült. Utolsó napiparancsában meghatóttan búcsúzott bajtársaitól: „... Megtettük, amit ember saját erejével tenni képes, s pirulás nélkül állhatunk isten és a világ színe elé... és most lelépünk a pályáról, mellyen elvérezhetünk ugyan, de vele a nemzet ügyének többé használni nem fogunk...”

Noszlópy azonban bízott abban, hogy használhat még a nemzet ügyének. Tovább akart harcolni, a Bakony rengetegében új csapatot szervezni, amely magja lehet majd az új, felszabadító harcnak. A régi bajtársak szívesen csatlakoztak hozzá és álltak volna hozzájuk százával a bujdosók; de reménytelen volt a hősi áldozatvállalás, amikor hiányzott a hadviselés legfontosabb kelléke: a pénz. A kis bakonyi falvak lakói rejtegették ugyan a volt honvédeket, bujdosókat, de eltartásukról már nem tudtak gondoskodni. Ruházata, fegyverrel ellátásukhoz sem várhattak sehonnan sem segítséget. Az őszi-téli hidegek lassankint szétszórta a bakonyi bujdosókat. Noszlópy már évekig rejtőzködött az ország különböző tájain, vissza-visszatérve a Bakonyba; remélte, hogy sikerül még újra harcot indítani. Végül is árulás juttatta hőerkékre.

Ha akadt volna a parasztok között, aki a császáriaktól remélt nagyobb földet, több jogot — az ugyancsak hamar kijózanodott ebből a reménységből. A „rend” helyreállítására szigorú intézkedéseket tettek, a rendeleteket nagybetűs plakátokon kifüggesztették minden községben, avval a megfigyeléssel, hogy azokat fel kell olvasni a népnek, még a templomokban a papok is kötelesek voltak ezeket ismertetni.

Kivonatosan idézem Pap János veszprémi császári kormánybiztos hirdetését: „A császári fegyverekkel közelebb elfojtott lázadás szomorú következményeinek egyike az; hogy a földművelő népnek a tulajdon szentségéről birt ép fogalmi megzavartatván, azon hibás vélekedés terjedt el között, mintha az úrbéri adózások megszüntével azon kötelezések, fizetések, és szolgáltatások is megszüntettek volna, melyek földes uraknak az éppen nem úrbéri természetű jogaiknak s birtokaiknak használatától járnak. . . E fogalmi zavarok megszüntetésére, s a törvényes rendnek minden tekintetbeni helyreállítására. . . közhírre tétetik: hogy valamint az úrbéri szolgáltatások, és a papi tized örökre megszüntettek, úgy más részről az úrbéri állományhoz nem tartozó szőlőtől s egyéb birtoktól, nem különben az úgy nevezett királyi kisebb haszonvételektől járó szolgáltatások, avagy fizetések telles épségben fenntartandók.

Mihezképpen kihirdettetik ezennel: hogy kik az efféle szolgáltatásokat, avagy fizetéseket megtagadni bátorognak, azok ellen az illető tulajdonosok a törvény szabta legrövidebb utat használnadják, s a törvények telles alkalmazását igénybe veendik; azonföül pedig ellenszegülések esetében a vétkekésik mélet nélkül büntetés alá is vonandók.

Kelt Veszprémben october 21-én 1849.

Pap János

Cs. királyi id. kormánybiztos”

Ezekután nem csoda, hogy a nép gyűlölettel fordult a nemzeti függetlenségi harc elnyomói felé.

A császáriak még az emléket is ki akarták irtani a szabadságharcnak. Ilyen rendeleteket adnak ki: Honvéd egyenruhát, mint forradalmi emléket, viselni nem szabad. Beszolgáltatandó. — A forradalom emlékei beszedendők. Nem csak a fegyverek rejtegetőire ígértek halálbüntetést, de még azokra is, akiknél Kossuth bankót találnak. Az 1849. szeptember 27-i gyűlés jegyzőkönyve szerint: „... már számos esetek fordultak elő, hogy ilyes pénzjegyek elő nem adásáért több magányosok sánczra ítéltettek.” Hivatkoznak Haynau rendeletére, amely haditörvényszék elé állítja a Kossuth pénzek rejtegetőit.

Sok szomorú példát lehetne még felsorolni. Népünkre, az egész magyar hazára a megtorlás gyötrelmes évei, az elnyomatás újabb évtizedei következtek. De a magyar nemzet, amely szabadságszeretettel, hősi harcaival az egész világ tiszteletét kiérdemelte, mindig kegyelettel emlékezik meg 1848—1849 hőseiről.

Cserny Margit

JEGYZETEK

- ¹ Az 1848—49-ben Veszprém megyéhez tartozó területek adatain kívül néhány utalás van az akkor Zalához tartozó részekre vonatkozóan, főképp a két megyét együttesen érintő eseményekkel kapcsolatosan.
- ² Fényes Elek: Magyarország leírása II. rész 69. I. Pest, 1847.
- ³ Uo. 73—75. I. 47.
- ⁴ Uo. 75.
- ⁵ Fényes Elek: Magyarország statisztikája III. 55. Pest, 1842—43.
- ⁶ Veszprém megyei levéltár (A továbbiakban: VÁL). Nagyvázsonyi őrészéki iratok.
- ⁷ Uo.
- ⁸ Uo.
- ⁹ Széchenyi István: Hitel Előszó. Pest, 1830.
- ¹⁰ Fényes Elek: Magyarország statisztikája. III. 15—16.
- ¹¹ Széchenyi István: „Stádium Házi pénztár s országgyűlési költségek” c. fejezet 180—181. Pest, 1833.
- ¹² Széchenyi István: Világ. „A Taglatban előforduló néhány állítás” c. fejezet 79—80. Pest, 1831.
- ¹³ Keszthely város levéltárából.
- ¹⁴ Fényes Elek: Magyarország leírása. I. 47.
- ¹⁵ VÁL Megyei közgyűl. jkv. 1088/1847.
- ¹⁶ Uo. 132/1848.
- ¹⁷ Uo. 282/1848.
- ¹⁸ Uo. 1848. március 3.
- ¹⁹ Uo. 1413/1848.
- ²⁰ Uo. 288/1848.
- ²¹ Uo. 576/1848.
- ²² Uo. 1007/1848.
- ²³ Fényes Elek: Magyarország statisztikája. III. 87. § 143.
- ²⁴ VÁL Megyei közgyűl. jkv. 1848. január 17.
- ²⁵ Uo. 1848. február 3.
- ²⁶ Uo. 1848. március 13.
- ²⁷ Közlöny, 1848. június 18.
- ²⁸ Ember Győző: Irtatok az 1848-i parasztmozgalmak történetéhez. Bp.¹ 1951. 22.
- ²⁹ VÁL Megyei közgyűl. jkv. 1848. március 25.
- ³⁰ Uo. 745/1848.
- ³¹ Uo. 747/1848.
- ³² Pompéry János naplójegyzete. Közli: Varga János: Népfelkelő és gerilla-harcok Jellasics ellen 1848 őszén. Bp., 1953. 261—62.
- ³³ VÁL Áll. Biz. jkv. 1113/1848.
- ³⁴ O. L. Min. orsz. id. biz. lvt. Közli: Ember Győző i. m. 215.
- ³⁵ O. L. Min. orsz. ig. biz. lvt. 447. Közli: Ember Győző i. m. 216.
- ³⁶ O. L. 1848/49-i belügymin. lvt. 1—26. Közli: Ember Győző i. m. 216.
- ³⁷ VÁL Áll. Biz. jkv. 413/1848.
- ³⁸ Uo. 265/1848.
- ³⁹ Uo. 986/1848.
- ⁴⁰ Uo. 1336/1848.
- ⁴¹ Uo. 549/1848.
- ⁴² Uo. 23. és 504/1848.
- ⁴³ Uo. 1715/1848.
- ⁴⁴ Uo. 259/1848.
- ⁴⁵ Uo. 962/1848.
- ⁴⁶ Uo. 1541/1848.
- ⁴⁷ Uo. 2096/1848.
- ⁴⁸ Uo. 1129/1848.
- ⁴⁹ Uo. 1106/1848.
- ⁵⁰ Uo. 378—380—506/1848.
- ⁵¹ Uo. 370/1848.
- ⁵² Uo. 606/1848.
- ⁵³ Uo. 2143/1848.
- ⁵⁴ Uo. 1232/1848.
- ⁵⁵ Uo. 1280/1848.
- ⁵⁶ Uo. 452. és 1388/1848.
- ⁵⁷ VÁL Áll. Biz. jkv. 355. — 1260. — 2503/1848.
- ⁵⁸ Uo. 168/1848.
- ⁵⁹ Uo. 384 és ad 384/1848.
- ⁶⁰ Uo. 177. — 198. — 250. — 326/1848.
- ⁶¹ Uo. 1140/1848.
- ⁶² Uo. 1284/1848.
- ⁶³ Uo. 2091/1848.
- ⁶⁴ Uo. ad 2091/1848.
- ⁶⁵ Uo. 2100/1949.
- ⁶⁶ Keszthely város tanácsának jkv. 1192—375: 1849.
- ⁶⁷ Uo. 1192—386: 1849.
- ⁶⁸ Uo. 1192—390: 1849.
- ⁶⁹ VÁL Áll. Biz. jkv. 932/1848.
- ⁷⁰ Uo. 254/1848.
- ⁷¹ Uo. 2441/1848.
- ⁷² Uo. 594/1848.
- ⁷³ Uo. 619/1848.
- ⁷⁴ Uo. 382/1848.
- ⁷⁵ Uo. 1588/1848.
- ⁷⁶ Uo. 1326/1848.
- ⁷⁷ Közli: Arató—Spira: Magyarország tört. 1848—49. Bp., 1955. I/107.
- ⁷⁸ VÁL Áll. Biz. jkv. 2606/1848.
- ⁷⁹ Uo. 510/1848.
- ⁸⁰ Uo. 1112/1848.
- ⁸¹ VÁL Áll. Biz. jkv. 551/1848.
- ⁸² Arató—Spira: i. m. I/180.
- ⁸³ Uo. I/184.
- ⁸⁴ O. L. OHB. 1848: 327. Közli: Varga János i. m. 36. I.
- ⁸⁵ Novák Mihály: Zalavármegye az 1848—49. évi szabadságharcban Zalaegerszeg, 1908. 21.
- ⁸⁶ A tanulmány azért foglalkozik részletesebben az akkor Zalához tartozó keszthelyi diákok csapatának történetével, mert a későbbiek folyamán soraik közé veszprémmegyeiek is léptek. A szabadságharc alatt több akcióban együtt küzdöttek tisztán Veszprém megyei alakulatokkal. (Pl. egyszerre kerültek Perczel parancsnoksága alá az októberi Mura-menti harcokban, majd 49-ben.)
- ⁸⁷ VÁL Áll. Biz. jkv. 1157/1848.
- ⁸⁸ Közlöny, 1848. június 28.
- ⁸⁹ VÁL ÁLL. Biz. jkv. 1168—69/1848
- ⁹⁰ Uo. 1357/1848.
- ⁹¹ Pesti Hírlap, 1848. szeptember 26.
- ⁹² VÁL Áll. Biz. jkv. 1235/1848.
- ⁹³ Uo. 1251/1848.
- ⁹⁴ Uo. 1255/1848.
- ⁹⁵ Közlöny 35. számának melléklete.
- ⁹⁶ VÁL Áll. Biz. jkv. 1451/1848.
- ⁹⁷ Kossuth Hírlapja, 1848. augusztus 18.
- ⁹⁸ Novák Mihály: i. m. 31. I.
- ⁹⁹ Szekovics Pál naplója. Közli: dr. Darnay (Dornay) Béla Balatoni Múzeumi Füzetek 7. sz., Keszthely, 1948.
- ¹⁰⁰ VÁL Áll. Biz. jkv. 2122/1848.
- ¹⁰¹ Kopasz Gábor: A veszprémi nemzetőrök szerepe 1848-ban. Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 5/1966. 259—272.
- ¹⁰² Közlöny, 1848. szeptember 15.
- ¹⁰³ Kossuth Hírlapja, 1848. szeptember 23.
- ¹⁰⁴ VÁL Áll. Biz. jkv. 2148/1848.
- ¹⁰⁵ O. L. OHB. Közli: Varga János i. m.
- ¹⁰⁶ Kossuth Hírlapja, 1848. szeptember 21.
- ¹⁰⁷ VÁL Áll. Biz. jkv. 2218/1848.
- ¹⁰⁸ Kossuth Hírlapja, 1848. szeptember 18.
- ¹⁰⁹ V. Waldapfel Eszter: A forradalom és szabadságharc levelestára Bp., 1950—52. II/45.
- ¹¹⁰ O. L. OHB. 601: 1848. Közli: Varga János i. m. 120.
- ¹¹¹ Novák Mihály: i. m. 95. I.
- ¹¹² VÁL Áll. Biz. jkv. 2165/1848.
- ¹¹³ Kossuth Hírlapja, 1848. október 4.
- ¹¹⁴ Csanády Gusztáv: Emlékkönyv a Georgicon alapításának 100. évfordulójára. Keszthely, 1897. 30.
- ¹¹⁵ Közlöny, 1848. szeptember 29.
- ¹¹⁶ VÁL Áll. Biz. jkv. 2208/1848.
- ¹¹⁷ Uo. 2200/1848.
- ¹¹⁸ Uo. 2207/1848.
- ¹¹⁹ Uo. 2173/1848.
- ¹²⁰ Közlöny, 1848. október 5.
- ¹²¹ O. L. OHB. 1003: 1848. Közli: Varga János i. m. 184.
- ¹²² VÁL Áll. Biz. jkv. 2223/1848.
- ¹²³ Uo. 2224/1848.
- ¹²⁴ Csány levele Pázmándyhoz. Közli: Varga János i. m. 185.
- ¹²⁵ Hunkár levele. Közli: Varga János i. m. 225.
- ¹²⁶ O. L. OHB. 1028: 1848. Közli: Varga János i. m. 236.
- ¹²⁷ Novák Mihály: i. m. 120. I.
- ¹²⁸ VÁL Áll. Biz. jkv. 2351/1848.
- ¹²⁹ Uo. 2311/1848.
- ¹³⁰ Uo. 1990/1848.
- ¹³¹ Uo. 2976—77/1848.
- ¹³² Uo. 2826/1848.
- ¹³³ Keszthely város levéltára 1183 — 74/1848.
- ¹³⁴ Kossuth Hírlapja, 1848. december 22.
- ¹³⁵ Novák Mihály: i. m. 156.
- ¹³⁶ Uo. 157—165.
- ¹³⁷ Uo. 165—167.
- ¹³⁸ Közlöny, 1848. december 28.
- ¹³⁹ Kossuth Hírlapja, 1848. szeptember 27.
- ¹⁴⁰ V. Waldapfel Eszter: i. m. I/210. I. sz. j.
- ¹⁴¹ VÁL Áll. Biz. jkv. 1255/1848.
- ¹⁴² Közlöny, 1848. december 28.
- ¹⁴³ VÁL Áll. Biz. jkv. 2791/1848.
- ¹⁴⁴ Uo. 13/1849.
- ¹⁴⁵ Uo. 17. és 29/1849.
- ¹⁴⁶ Az adatokat Pesovár Ernő kéziratos feljegyzései alapján közli dr. Scherer János a Bakonybél és környéke útikalauza c. kiadványban. — Bala-tonfűred, 1961.
- ¹⁴⁷ Uo. Alispáni iratok 16., 23., és 82/1849.
- ¹⁴⁸ Uo. 99/1849.
- ¹⁴⁹ Uo. 45/1849.
- ¹⁵⁰ Dr. Darnay (Dornay) Béla: Az 56-ik honv. zlj. vázlatos története.
- ¹⁵¹ VÁL Áll. Biz. jkv. 201/1849.
- ¹⁵² Uo. 204/1849.
- ¹⁵³ Uo. 181/1849.
- ¹⁵⁴ Uo. 124/1849.
- ¹⁵⁵ Uo. 385/1849.
- ¹⁵⁶ Keszthely város levéltára 1192 — 336.
- ¹⁵⁷ VÁL Áll. Biz. jkv. 179/1849.
- ¹⁵⁸ Keszthely város levéltára M. Biz. jkv. 119/1849.
- ¹⁵⁹ Keszthely város levéltára M. Biz. jkv. 125/1849.
- ¹⁶⁰ VÁL Áll. Biz. jkv. 536/1849.
- ¹⁶¹ Uo. 476/1849.

¹⁶² Arató—Spira: i. m. II/

¹⁶³ VAL. All. Biz. jkv. 732/1849.

¹⁶⁴ Uo. 731/1849.

¹⁶⁵ Keszthely város levéltára Biz. jkv. 283/1849.

¹⁶⁶ Keszthely város levéltárából idézek néhány bejegyzést: Honvédek feljelenti díjat kapnak. — 1199/663. — Noszlopy Gáspár körözése 1231/7. Volt honvédtisztek összeírása 14. Honvédek jelentkezzenek 1231/16. — Volt vadász és guerrilla csapatbeli honvédek befogandók. 1231/42. —

Honvédek vizsgálata Keszthelyen és Sümegen 1231/57. — Lakosság honvédek szökését elősegíti 1231/52. — A feljegyzéseket végző városi tisztviselő érzelmeit tükrözik az ilyen megfogalmazások: Aljas megfigyelések, ki hogyan viselte magát a revolutio alatt. (Beírva 1192/380. sz. alatt.) vagy: Hazaáruló Zichí Ödön gróf eladott vagyona-után tudakozódás. Uo. 382. sz. Katonai hatóságok elég ok nélkül, könnyelműen sok embert letartóztatnak. 1192/410.

¹⁶⁷ Novák Mihály: i. m. 211.

¹⁶⁸ Dornay Béla: Bakony. Bp., 1927. 231. és 252.

Beiträge zur Geschichte der Revolution und des Freiheitskampfes 1848—49 auf dem Gebiet des ungarischen Komitats Veszprém

Der im Frühjahr 1848 entbrannte Kampf des ungarischen Volkes um die Abschaffung der feudalen Unterjochung und die Erringung der nationalen Unabhängigkeit wurde durch jene Gegensätze entfacht, die sich auf wirtschaftlichem, politischem und gesellschaftlichem Gebiet mit immer wachsender Heftigkeit meldeten. Da im damaligen Wirtschaftsleben Ungarns das Agrarwesen vorherrschend war, kam einer Änderung der bestehenden feudalen Besitzverhältnisse grundlegende Bedeutung für die Verwirklichung eines bürgerlich-demokratischen Umbruchs zu.

Für das Komitat Veszprém war das Überwiegen des feudalen Großgrundbesitzes besonders kennzeichnend. Seitens der Großgrundbesitzer gab es wohl unverkennbare Bestrebungen zur Einführung einer moderneren Bodenkultur. Dies ging aber immer wieder mit Verletzung bäuerlicher Interessen einher. Die Tendenz zur Ausweitung des Gehöftgebiets des sich kapitalistisch organisierenden Großgrundbesitzes, die durch einen wachsenden Familienstand erzwungene Parzellierung des bäuerlichen Grundbesitzes sowie wirtschaftliche Schwierigkeiten, bedingt durch die halbkolonialen Verhältnisse des Landes lasteten immer schwerer auf dem Leben der Bauernschaft. In der Folge verschärfen sich die Gegensätze zur herrschenden Gesellschaftsklasse, wie dies auch aus zahlreichen damaligen Prozeß-Schriften über vor Urbarial gerichteten anhängigen Besitzstreitigkeiten hervorgeht.

Auf dem Gebiet des Komitats Veszprém spiegelt jener Prozeß fast alle Aspekte der Gegensätze zwischen Gutsherrschaft und Leibeigenen, der die Abtei von Tihany ihren Leibeigenen gegenüberstellte.

So wie die feudalen Bindungen die Entwicklung der Bauern hemmten, waren es wiederum die Zunftverhältnisse und die österreichische Zollpolitik, die einer rascheren Industrialisierung des Landes im Wege standen. Der größte Teil der auf dem Gebiet des Komitats ansässigen Handwerksleute — sie machten 2,49% der Bevölkerung aus — hatte nur kleinere Werkstätten. Lediglich einige wenige Gewerbebetriebe beschäftigten 40—50 Arbeiter.

Handel und Wandel auf dem Gebiet des Komitats waren recht bedeutend. Man zählte damals 296 Handelsleute, hinzu kam noch ein lebhafter Durchgangsverkehr. Die 1846 erfolgte Gründung einer Sparbank wirkte sich weiter günstig auf die Entwicklung von Handel und Gewerbe aus, wenn auch ihre Mittel die Kreditbedürfnisse nicht befriedigen konnten.

Unter den Vorkämpfern für eine bürgerlich-demokratische Neuordnung des Landes finden sich auch die Spitzen der Intellektuellenkreise des Komitats. Die beamteten Leiter des Komitats bezogen wiederholt ihre fortschrittliche, nationale Gesinnung. Dies geht auch aus den jeweiligen Instruktionen an die in den Reichstag entsandten Abgeordneten des Komitats hervor, in denen immer wieder gegen das herkömmliche Administratorensystem Stellung genommen wurde. Hierfür spricht auch die Begeisterung, mit der die Komitatsherren dem von Lajos Kossuth vorgeschlagenen reichstägigen Adressentwurf beipflichteten.

Überall im Komitat wurden die revolutionären Errungenschaften der März-Ideen mit Begeisterung begrüßt. Doch die neuen Gesetze, die das Feudalsystem zum Fall brachten und der bürgerlich-demokratischen Entwicklung einen Weg bahnen sollten, wiesen Mängel auf, die beim Volk Unwillen erregten. Die meisten Klagen richteten sich gegen den G.-A. X., in dem die bis dahin bestandenen Regelungen betreffend separate herrschaftliche Weiderechte bestätigt und diese unumstößlich erklärt wurden. An einigen Orten (Hidegkút, Dudar, Polány) kam es deswegen auch zu tätlichen Ausschreitungen. Anderwärts wiederum suchten die Bauern ihre Forderungen auf dem Beschwerdeweg durchzusetzen.

Auch für die Abschaffung der noch bestehen gebliebenen Urbarialrechte und Privilegien, bzw. für deren uneingeschränkte Ausübung kam es zu Bewegungen und Kundgebungen aus den Kreisen der Betroffenen. Die Kleinhäusler am Dorfe, die von der Abschaffung der Leibeigenschaft nichts profitierten, waren mit der Neuordnung unzufrieden und verweigerten kurzweg die Arbeit. Um sie wieder „botmäßig“ zu machen, wurden neue Ordonanzen erlassen bzw. nötigenfalls kam es auch zu Zwangsmaßnahmen.

Die Tatsache aber, daß die breiten Massen des Volkes zum Schutze des Vaterlandes bereitwillig unter die Fahnen eilten, ist ein glänzender Beweis für ihre hingebungsvolle Vaterlandsliebe. Neben der Werbung für die Nationalgarde und der Musterung der Wehrfähigen für den Dienst mit der Waffe gab es auch zahlreiche, die sich für den Dienst am Vaterland freiwillig meldeten.

Aus der Stadt Veszprém zog etwa ein Drittel der bewaffneten Einheiten am 3. Juli 1848 zum Schutze der Draulinie ins Feld. Den Kern der im Städtchen Keszthely und seiner Umgebung angeworbenen Einheiten der Nationalgarde bildeten die Studierenden der landwirtschaftlichen Akademie „Georgicon“. Viele von ihnen bestanden in Ehren die Feuerprobe in den Honvéd-Bataillonen Nr 7 und 56.

Erfolgreich war auch das Aufgebot des Landsturms, nachdem der Banus von Kroatien, Jellasics, die Draulinie überschritt und zum Angriff überging. In Veszprém selbst, dann aber auch in Pápa, auf der Ebene von Tapolca und in der Umgegend von Keszthely strömte das Volk zusammen, um dem Vaterland zur Hilfe zu eilen. Einheiten der Nationalgarde aus dem Komitat Veszprém nahmen auch am Gefecht von Pákozdsowie an den Operationen gegen die österreichischen Truppen des Generals Roth teil.

Im Monat Oktober desselben Jahres zog die Nationalgarde von Veszprém unter Führung des Obergespans und Regierungskommissars Antal Hunkár nach der westlichen Landesgrenze. Bei Kanizsa verstärkten sie die Truppen des Honvéd-Generals Perczel und fochten gegen den Österreicher Nugent. Die Grenzwehr währte bis zum 25. Dezember, als sich die von einer Übermacht bedrohten Honvédtruppen befehlsmäßig zurückzogen. Gegen die vordringenden Kaiserlichen operierten auch ungarische Freischärlertruppen, aber mit wenig Erfolg, und bald war das ganze Gebiet des Komitats Veszprém von österreichischen Heeren besetzt. Die Besetzung

dauerte von Ende Dezember bis Ende April 1849. Nach Abzug der fremden Besatzung wurde wiederum mit der Organisation der Wehrbereitschaft begonnen. Das Komitat Veszprém half auch sehr wirkungsvoll, um die Verteidigung der Festung Komárom zu verstärken, stellte Transportmittel für die durchziehenden Honvédtruppen zur Verfügung sowie Handwerker für ihre Ausrüstung. Die Söhne des Komitats kämpften auch im Frühjahrsfeldzug 1849.

Ende Juni des Jahres 1849 wurden die nordwestlichen Teile des Komitats zum Kampfplatz. Zum bedeutendsten

Waffengang kam es auf der Puszta Iházi am 27. des Monats.

Das Volk des Komitats erwies seine standhafte Wehrbereitschaft auch noch in den letzten Wochen des Freiheitskampfes. Schließlich aber mußte die Sache des ungarischen Freiheitskampfes gegenüber der brutalen Übermacht unterliegen.

Aber in den Reihen der ungarischen Kämpfer für Freiheit und Fortschritt haben sich auch die unsrigen einen ehrenhaften und stets zur dankbaren Erinnerung mahnenden Namen erworben.

Margit Cserny

Contribution à l'histoire de la révolution et de la guerre de l'indépendance de 1848 dans le département de Veszprém

Au printemps 1848 la lutte que le peuple hongrois menait pour l'abolition des conditions féodales et pour l'indépendance nationale était provoquée par les antagonismes qui apparaissaient dans les domaines économique, politique et social comme forces extensives de plus en plus puissantes. Vu que le caractère agraire était prédominant dans la situation économique de la Hongrie de l'époque, le changement de la répartition féodale des propriétés foncières était d'une nécessité primordiale pour la réalisation de la transformation bourgeoise.

Au département de Veszprém la prépondérance des grandes propriétés foncières était caractéristique. Les grands propriétaires s'efforçaient déjà de moderniser leur exploitation, tout en lésant souvent les intérêts paysans. L'accroissement des terres de métayage des grandes propriétés qui allaient se capitalisant, l'émiettement des terres par suite de l'accroissement naturel de la population et les difficultés dues à la situation semi-coloniale du pays rendaient de plus en plus difficile la vie de la paysannerie. C'est pourquoi leurs antagonismes avec la classe dirigeante s'aggravent, comme plusieurs actes de procédure de la justice seigneuriale en témoignent. Presque toutes les manifestations des antagonismes serf-seigneurs de notre département sont reflétées par le procès de l'abbaye de Tihany et de ses serfs.

Tandis que les conditions féodales empêchaient le développement de la paysannerie, le régime des corporations et la politique douanière de la Monarchie Austro-Hongroise entravaient l'épanouissement de notre industrie. La majorité des artisans — les 2,49 p.c. de la population du département — travaillaient dans de petits ateliers, il n'y avait que quelques manufactures où l'effectif des ouvriers était de 40 à 50 têtes.

L'activité commerciale était remarquable au département de Veszprém. Outre l'activité des 296 commerçants du département, le commerce transitaire y jouait un rôle important. La caisse d'épargne, fondée en 1846 favorisait le développement de l'industrie et du commerce, bien qu'elle ne pût jamais satisfaire aux besoins de crédit.

L'élite des intellectuels du département luttait pour la transformation bourgeoise de la société. Les magistrats et les fonctionnaires de notre département témoignaient plusieurs fois de leur esprit national et progressiste. Cela apparaît p.ex. dans les mandats impératifs donnés aux députés, instructions qui visaient l'abolition du régime d'administrateurs, et il en témoigne également l'enthousiasme avec lequel ils ont adhéré au projet d'adresse au roi de Lajos Kossuth.

Partout dans le département, les conquêtes révolutionnaires du 15 Mars furent accueillis avec enthousiasme. Mais les nouvelles lois balayant le régime féodal et ouvrant la voie au développement bourgeois avaient de telles déficiences qui excitaient de graves murmures de la population.

C'était surtout le Xe article consacrant et déclarant irrésistibles les anciens bornages censiers, les séparations des pâturages qui révoltait l'opinion. Contre ces dispositions les paysans se soulevèrent par endroit, ainsi p.ex. aux villages Hidegkút, Dudar, Polány; ailleurs ils essayèrent de faire remédier à leurs préjudices par des plaintes. De même, ils demandent l'abolition des droits seigneuriaux encore en vigueur. Les colons, dont le sort ne fut pas allégé par l'affranchissement des serfs, manifestent leur mécontentement par l'absentéisme. Contre ceux-ci on prend des mesures, puis on recourt à la force publique.

Le peuple fait preuve de son amour patriotique désintéressé quand — oubliant tous ses griefs — il accourt à la défense de la patrie menacée. Au recrutement de gardes nationaux, de même qu'aux levées des contingents, nombreux étaient les volontaires.

Le premier tiers de la garnison de Veszprém se mit en route le 3 juillet, pour assurer la défense de la ligne de la Drave. Ce sont les élèves du Georgicon qui formaient le noyau de la troupe recrutée aux environs de Keszthely: plusieurs parmi eux se distinguèrent également aux 7 et 56e bataillons de l'armée nationale.

Après l'attaque de Jellasics, la proclamation de la levée en masse connut du succès: à Veszprém, à Pápa, sur la plaine de Tapolca, aux environs de Keszthely le peuple prêt à se battre s'assemblait en masse. Nos gardes nationaux prirent part à la bataille de Pákozd, puis aux manœuvres contre Roth. En octobre sous la conduite d'Antal Hunkár, préfet et commissaire de gouvernement, ils se rendirent à la frontière ouest. A Kanizsa ils se battirent contre Nugent, dans l'armée du général Perczel, puis jusqu'au 25 décembre ils contrôlèrent la frontière jusqu'à ce qu'un ordre ne fit reculer les troupes menacées par la supériorité numérique. Des corps francs s'organisaient pour affronter les troupes impériales, mais leur résistance était sans succès puisque le département entier fut bientôt envahi par l'armée autrichienne. L'occupation dura de la fin décembre à la fin avril. Après la fuite de l'ennemi, l'organisation de la défense recommença. Le département de Veszprém contribua considérablement au renforcement de la forteresse de Komárom, il pourvoya au transport des troupes Honvéd, ses artisans travaillèrent à l'équipement de l'armée nationale. Nos fils se battirent aussi à la campagne printanière.

A la fin juin la partie nord-ouest du département devint champ d'opérations militaires. De ces opérations la plus importante était la bataille du 27, près de la ferme Iházi.

Même aux dernières semaines de la guerre de l'indépendance le peuple du département tenait ferme. Finalement la guerre de l'indépendance hongroise échoua devant la supériorité numérique, mais le souvenir de nos fils subsistera avec celui des héros des luttes pour la liberté et le progrès.

Margit Cserny

Данные об истории революции и национально-освободительной борьбы в комитате Веспрем

Борьбу венгерского народа за уничтожение феодальных отношений и национальное освобождение весной 1848 года вызвали противоречия, все более напряженно выявляющиеся в области экономики, политики и общественной жизни. Так как в экономической жизни Венгрии того времени доминировало сельское хозяйство, то самым важным для общественного преобразования было изменение феодального землевладения.

Для комитата Веспрем было характерным преобладание крупных феодальных поместий, владельцы которых уже стремились к модернизации ведения хозяйства, но при этом очень часто ущемлялись интересы крестьян. Увеличение земли под помещичьи усадьбы в капитализирующихся латифундиях, раздробление земельных владений, связанное с естественным приростом населения, а также хозяйственные трудности, вызванные полукOLONIALНЫМ положением страны, делали жизнь крестьянства все более тяжелой. Из-за всего этого росли противоречия с представителями господствующего класса, о чем свидетельствует множество документов по судебным тяжбам. Все характерные противоречия между крепостными крестьянами и помещиками в нашем комитате отражает тот судебный процесс, который возник между тиханьским аббатством и его крепостными.

Так же, как феодальные отношения препятствовали развитию сельского хозяйства, так цеховые рамки и австрийская таможенная политика тормозили рост нашей промышленности. Ремесленники, составлявшие 2,49% населения комитата, в большинстве работали в маленьких мастерских, только несколько мануфактур имело 40—50 работников.

В хозяйственной жизни комитата Веспрем значительное место занимала торговля. Кроме 269 торговцев, проживавших в комитате, большой оборот производила оживленная транзитная торговля. Благоприятствовала развитию торговли и индустрии основанная в 1846 году сберегательная касса, хотя она и не в состоянии была обеспечить всех потребностей в кредите.

К борцам за капиталистические преобразования принадлежала подавляющая часть интеллигенции. Офицерство комитата тоже неоднократно доказало свой прогрессивный патриотический дух. Это видно из приказов, направленных против тогдашних административных порядков, данных послам, и из того энтузиазма, с которым они присоединялись к движению Кошута.

Революционные призывы 15 марта были с большим восторгом приняты по всему комитату. Но новые законы, сметающие феодальный строй и открывающие путь буржуазному развитию, имели и недостатки, вызывавшие недовольство народа. Наибольшие жалобы вызвала X статья закона, которая оправдывала и объявляла неприкосновенными старые феодальные повинности, от-

межевание пастбищ. Против этого в некоторых местах крестьянство фактически восстало, как например, в районах Хидегкут, Дудар, Полань; в других местах недовольство выражалось только словесно. Велась борьба и за уничтожение оставшихся помещичьих прав и привилегий или за свободное ими пользование. Батраки, чье положение не облегчилось с освобождением крестьян, свое неудовлетворение выражали в форме отказа от работы. Против этих выступлений был направлен ряд постановлений и вооруженная сила.

Но несмотря на ущемления, позабыв обиды, народ поднялся на защиту родины, находившейся в опасности, доказав этим свой бескорыстный патриотизм. Как при вербовке в национальную гвардию, так и при наборе новобранцев на действительную военную службу, было большое количество добровольцев.

3 июля треть национальной гвардии выступила из Веспрема на защиту линии по Драве. Ядро войска, собранного в Кестхейе и его округе, составляли воспитанники Георгикона; очень многие из них с честью служили в 7-м и 56-м военных батальонах.

После штурма Еллашича провозглашенное народное восстание имело успех: в Веспреме, в Папе, на Таполцайской равнине, в окрестностях Кестхей в огромной массе собирался готовый к бою народ. Наши национальные гвардейцы принимали участие в пакоздской битве, в военной операции против Рота. В октябре они двинулись к западной границе под водительством правительственного комиссара губернатора Антала Хункара, у Канижа они, подкрепив армию Перцела, сражались против Нугента и до 25 декабря стерегли границу, до тех пор, пока этот отряд, которому угрожал превосходящий его в силах противник, не был отозван военным приказом назад. Против наступающих императорских войск организовывались вольные отряды, но с малым успехом, так как австрийские войска вскоре заняли всю территорию комитата. Оккупация длилась с конца декабря до конца апреля. После того, как противник убрался, снова приступили к организации обороны. Комитат Веспрем оказал ощутимую помощь для укрепления крепости Комаром, заботился о перевозке следовавших по его территории военных частей, его мастера занимались снаряжением солдат. Сыны комитата сражались и в весеннем походе.

В конце июня северо-западная часть комитата превратилась в поле боя. Среди военных действий самым значительным было сражение у Ихасской пусты 27 июня.

И в последние недели освободительной войны народ комитата оставался стойким. Ударами превосходящих сил тирана венгерское освободительное движение было подавлено, но память о героях, боровшихся за свободу и прогресс, живет в народе память и о борцах из комитата Веспрем.

Марит Черни